

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

MUHAMMED İZZET DERVEZE'NİN TEFSİRİNDE NESH

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Özge ERGİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

ANKARA 2010

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

MUHAMMED İZZET DERVEZE'NİN TEFSİRİNDE NESH

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Özge ERGİN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

ANKARA 2010

ONAY

Özge ERGİN tarafından hazırlanan " Muhammed İzzet Derveze'nin Tefsirinde Nesh" başlıklı bu çalışma, 12.11.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (*oybirliği/oyçokluğu*) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

Prof. Dr. Nahide BOZKURT

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, insanoğlunun dünya ve âhiret saadetini temin etmek üzere gelmiş olup, içerisinde de ferdin ve toplumun dünya ve ahirette mutlu olması için birçok prensipler ihtiva etmektedir. Bu sebeptendir ki, Kur'an'ın anlaşılması her geçen gün daha çok ihtiyaç haline gelmektedir. Bu ihtiyacı gidermek ve Kur'an-ı, başta inananlar olmak üzere tüm insanlara anlaşılır kılabilmek için oldukça büyük gayretler sarf edilmektedir.

İslam dünyasının birçok bölgesinde müslüman müfessirler çağdaş dünyaya cevap verme çabasıyla Kur'an-ı tefsir etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'i anlama sürecinde çeşitli tefsir metotları gelişmiştir. Kur'an-ı anlama ve yorumlama konusunda ortaya konan farklı arayışlar içinde Muhammed İzzet Derveze'nin önemli bir yeri vardır. Tezimize konu olan Muhammed İzzet Derveze, mevcut tertip sırasına ve konulu tefsir yöntemine alternatif olarak Kur'an-ı Kerim-i nüzul sırasına göre tefsir ederek nüzul sırasına göre tefsir yazma metodunu ilk ortaya koyan müfessir olmuştur. Derveze'nin Kur'an ilimleri ve tefsir alanına yaptığı katkılar, bu konuda izlediği yöntemler ve yaptığı yorumlar tefsir ilmi açısından son derece önem arz etmektedir. Ayet ve hadislerin getirdiği yeni hükümler veya toplumdaki mevcut hükümler ile ilgili düzenlemelerde takip edilen en önemli metotlardan birisi de "nesih"tir. Kur'an'ın hedeflediği İslam toplumunun oluşması için hafif hükümleri önce; daha ağır ve toplumun ihtiyaçları için elzem olan hükümleri, sonra icra etmek üzere nesih olgusu devreye girmiştir. Kur'an'da nesh konusunda da metnen mensûh hükmen baki anlayışına itiraz eden müfessir geleneksel nesh teorisine tümünden karşı çıkmamıştır.

Neshin varlığı hakkındaki tartışmalar eskiden beri devam edip gelmektedir. Bir kısım âlimler "Kur'ân'da nesih yoktur ve caiz değildir" derken, Kuran'da neshi kabul edenler de kendi aralarında ihtilâfa düşmüşlerdir.

“Muhammed İzzet Derveze'nin Tefsirinde Nesh” adlı çalışmamızda Muhammed İzzet Derveze'nin “et-Tefsir'ul Hadîs” isimli tefsirinde nesh konusunu ele aldık. Müfessirin nesih hakkındaki görüşlerini ve mensûh ayetleri nasıl yorumladığını ele aldık. Giriş kısmında Muhammed İzzet Derveze ve tefsiri, nesih nedir, neshin varlığı hakkında tartışmalar ve delilleri, neshin şartları, nesih ve tahsis arasındaki farklar konularını ele aldık. Birinci bölümde müfessirin nesh olgusuna bakışı ve neshin varlığına ilişkin ayetleri inceledik. İkinci bölümde de Derveze'nin tefsirinde neshe konu olan ayetleri ve müfessirimizin bu ayetler hakkında yorumlarını ele aldık.

Çalışmamın ilk aşaması olan tez konumun belirlenmesinden itibaren sonuçlandırılmasına kadar her türlü tenkit, teşvik ve yol göstericiliği ile sürekli yanımda olan saygı değer hocalarım Prof. Dr. Halis Albayrak, Prof. Dr. Nahide Bozkurt ve Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu'ya ve eşim Telat Ergin'e şükranlarımı arz ederim. Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1.1.TEZİN AMACI.....	1
1.2.TEZİN ÖNEMİ.....	1
1.3.TEZİN METODU.....	1
1.4.MUHAMMED İZZET DERVEZE.....	2
1.5.NESHİN LUGAT ANLAMLARI.....	7
1.5.1.Nakil.....	7
1.5.2.İzale.....	7
1.5.3.İptal.....	8
1.5.4.Tebdil / Tağyir.....	8
1.6.KUR'AN'DA NESH PROBLEMİ.....	9
1.7.NESHİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	12
1.8.NESHİ REDDEDENLERİN GÖRÜŞLERİ.....	14
1.9.NESHİN ŞARTLARI.....	16
1.10.MENSUH AYETLERİN SAYISI.....	17
1.11.NESHİN TESPİTİ.....	18
1.12.NESHİN KISIMLARI.....	19
1.13.NESH İLE TAHSİSİN FARKLARI.....	21
1.14.NESH İLE İLGİLİ ESERLER.....	23

BİRİNCİ BÖLÜM

İZZET DERVEZE'NİN NESH OLGUSUNA BAKIŞI

1.1.ET-TEFSİRÜ'L-HADÎS'TE NESH OLGUSUNUN VARLIĞINA İLİŞKİN AYETLER.....	28
1.1.1.Nahl 16 / 101.....	28
1.1.2.Rad 13 / 39.....	29
1.1.3.Bakara 2 /106.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

ET-TEFSİRÜ'L-HADİS'TE NESHE KONU OLAN AYETLER

1.1.KAFİRLERLE SAVAŞMANIN ŞARTI.....	31
1.1.1.Kafirun Suresi.....	31
1.1.2.Ankebut 29 / 46.....	32
1.1.3.Enfal 8 / 61-63.....	33
1.1.4.Nisa 4 / 90.....	34
1.1.5.Mümtahine 1-2 ve 7-8.....	35
1.1.6.Tevbe 9 /4-5.....	37
1.1.7.Tevbe 9 / 6.....	38
1.1.8.Tevbe 9 /36-37.....	39
1.1.9.Casiye 45 /14-15.....	40
1.1.10.Araf 7 /199-202.....	41
1.1.11.Nahl 16/ 126-128.....	43
1.2.TEVBE EDENİN BÜYÜK GÜNAHLARININ AFFEDİLMESİ.....	44
1.3.KAFİRLERLE AYNI MEKANDA OTURMA.....	45
1.4.ALLAH'IN ADININ ANILDIĞI ŞEYLERİN YENMESİ.....	46
1.5.VASİYET.....	47
1.6.KOCASI ÖLMÜŞ KADININ İDDETİ.....	48
1.7.GANİMETLERİN TAKSİMİ.....	50
1.8.MÜSLÜMANLARIN MÜCADELE RUHU.....	51
1.9.MÜSLÜMANLARLA KAFİRLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	51
1.10.TAKİYYE.....	54
1.11.MİRAS TAKSİMİ.....	55
1.11.1.Nisa 4 /7-10.....	56
1.11.2.Nisa 4 /11-14.....	57
1.11.3.Nisa 4 /33.....	58
1.12.KATLİN ÇEŞİTLERİ VE CEZALARI.....	58
1.13.SAVAŞTAN ALINAN ESİRLERİN DURUMU.....	60
1.14.RECM.....	62

1.15.HZ.PEYGAMBERLE GİZLİ GÖRÜŞMEDEN ÖNCE SADAKA VERİLMESİ.....	63
1.16.ALLAH'TAN GEREĞİ GİBİ KORKMAK.....	63
1.17.MÜŞRİKLERİN MESCİD-İ HARAMAYAKLAŞMASI.....	64
1.18.GAYRİMÜSLİMLERİN DAVALARINA BAKIP BAKMAMA.....	65
SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA.....	70
ÖZET.....	76
ABSTRACT.....	77

KISALTMALAR

s.	: Aleyhis Selâm
b.	: İbn
bkn.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev:	:Çeviren
c.c.	: Celle Celâluhû
DİV	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
hz.	: Hazreti
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştirenler
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve selem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
v.b	: Ve benzeri
y.	: Yıl
yay.	: Yayınları

MUHAMMED İZZET DEVEZE'NİN TEFSİRİNDE NESH

GİRİŞ

1.1.TEZİN AMACI

Kur'an-ı Kerim'de nesh alimler tarafından tartışılmalan önemli bir konudur. Bu konuda ilim adamları çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Muhammed İzzet Derveze de ilim adamları arasında renkli kişiliği ile önemli bir yerde bulunmaktadır. Bizim bu çalışmadaki amacımız yazarımızın tefsir eserinde neshe ne ölçüde ve ne şekilde yer verdiğini tespit etmektir. Böyle bir araştırma konusunun seçilmesinin temel nedeni budur.

1. 2.TEZİN ÖNEMİ

Kur'an-ı Kerim'in doğru bir şekilde anlaşılması yolunda asırlardır çalışmalar devam etmektedir ve bunda sonra da devam edecektir. Nasih mensuh konusu da bu anlama çabasında önemli bir yer tutmaktadır. İlim adamları arasında seçkin bir yeri olan Muhammed İzzet Derveze'nin tefsirinde bu konuyu nasıl ele aldığı bizim için merak konusu olmuştur. Bu da bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Bu çalışma ile Kur'an'ın anlaşılmasına bir katkı sağlayacağımızı umuyoruz.

1.3.TEZİN METODU

Tezimizde öncelikle İzzet Derveze'nin hayatından kısaca bahsettik. Daha sonra nesh konusuna değindik. Son olarak da müfessirin neshe yaklaşımını ve tefsirinde bu yaklaşımın yansımalarını yani neshe konu olan ayetleri inceledik. Bunu yaparken eleştirel bir metot takip ettik. Derveze'nin görüşündeki dayanaklarına dikkat çektik.

1.4.MUHAMMED İZZET DERVEZE

Kur'an'ın içinde bulunduğumuz ortamda anlaşılmasına, mesajının kavranmasına katkıda bulunan Derveze'nin, Kur'an'ı kendine özgü yöntemiyle yorumlamasının araştırılması gerekli ve önemli bir husustur. Derveze insanların Kur'an'ı anlamamaları sebebiyle ondan uzaklaşacaklarını ve bu durumun kendisini rahatsız ettiğini söyle ifade etmiştir: "Kendileri ile dinlerinin kutsal kitabı arasındaki bağın kopmasına yol açan, onları üzüntü ve endişeye sevk eden geleneksel yöneme başkaldırıp ondan yüz çeviren gençlerimizden birçoğunun hissettiği şiddetli ihtiyaca cevap vermek ve Kur'an'ın tamamını ele almak amacıyla; tenzilin hikmetini, genel olarak Kur'an'ın prensiplerini ve ele aldığı konuları, yeni bir yöntem ve tertiple göstereceğimiz kapsamlı bir tefsir yazma düşüncesi bizde oluştu."¹

Muhammed İzzet Derveze 1887 yılı Haziran ayında Filistin'in Nablus kentinde dünyaya gelmiştir. Neredeyse yüzyıl süren ömrü 1984 yılında Şam'da sona ermiştir. Derveze lise eğitiminden sonra okumamasına rağmen kendini iyi yetiştirmiştir. Bir yandan geçimini temin için çalışmış öte yandan siyasi faaliyetlerde bulunmuş aynı zamanda ilmi faaliyetlerle de uğraşmıştır. Derveze'nin Kur'an'a ilgisi, Filistin'de İngiliz yönetimine karşı halkı kızdırdığı bahanesiyle, Fransız askeri yetkilileri tarafından Şam'da tutuklanması sırasında başladı. Özel ve sosyal yaşamında Kur'an'ın rolünü tasvir ederken Derveze şunları aktarır: "Gençliğimden bu yana Kur'an ilgimi çekmişti. Kur'an'ın çağrısı (tek tanrıya tapmak), rehberliği ve bildirileri gibi çeşitli konulardaki engin ve hikmetli anlatısından zevk alıyordum; bundan dolayı Kur'an'ın ilke ve amaçlarına hatta vahiy etrafında oluşan tartışmalara varıncaya kadar Kur'an'a ilişkin yazılmış olan çağdaş ve eski, pek çok kitaplara başvurdum. Bu okumalarım sonucunda Kur'an'ın ahlaki, sosyal ve manevi üstünlüklerini ortaya koymaya çalıştım. Hayatımın çeşitli

¹ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, Darul İhyai Kutubu'l Arabiyye, 1964,cilt I, 1.

aşamalarında -siyasi mücadele ve eğitim hayatım boyunca- Kur'an bana rehberlik etmiştir. İkinci Dünya Savaşından önce Filistin ayaklanması yüzünden Fransız yetkilileri tarafından Şam'da tutuklanmam, bana Kur'an üzerine düşünme ve okuma fırsatı sağladı. Bu fırsatı, Kur'an'ın gayesine hizmet edebileceğim ve Kur'an'la meşgul olabileceğim bir fırsat olarak değerlendirdim. Bunun yanı sıra bu fırsata ilahi bir kader olarak baktım ve Kur'an çalışmaları ve yorumlarına ilişkin bana ulaşan kitapları okumaya başladım, bu esnada Kur'an'a ilişkin üç tane de kitap derleme fırsatı yakaladım.”² Bu alanda topluma mesaj verme gayretiyle Kur'an'ı nüzûl sırasına göre tefsir eden Derveze, tabii ki Kur'an'ı anlayıp yorumlarken bir yöntem geliştirmeye çalışmış ve “*Asru'n-Nebî*”, “*es-Sîretü'r-Rasûl*”, “*Kur'anü'l-Mecid*”, “*ed-Dusturu'l-Kur'anî*” gibi Kur'an'ı yorumlama yöntem çalışmalarında, geliştirmiş olduğu yorumsal yöntemini “*et-Tefsîru'l-Hadîs*” adlı tefsirine uygulamıştır.

Şam'da hapisanede bulunduğu sıralarda, yukarıda anılan çalışmalarının ilk müsveddelerini tamamlamasından sonra tefsir yazmayı tasarladığı ortaya çıkmaktadır. Hapishaneden çıktıktan sonra Derveze, İngiliz yetkilileri ülkeye girme yasağı koydukları için Nablus kentine geri dönemedi. Bundan dolayı Türkiye'ye yerleşti ve 1945 yılı sonuna kadar da burada kaldı. Türkiye'de uzun ikameti ve buranın zengin kütüphaneleri, çağdaş tefsir yazma rüyasının gerçekleşmesi için ona yeni bir fırsat verdi. Bursa'da bulunduğu sırada tezimizin de konusu olan *et-Tefsîr'ül Hadîs* isimli tefsirinin son müsveddesini tamamladı. İlk baskısı Şam'da 1961-1963 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.³ Bu konudaki amaç ve düşüncelerini Derveze şöyle ifade eder: "Yukarıda anılan üç çalışmayı tamamladıktan sonra, bu kitaplarda konularına göre vermiş olduğumuz bölümleri izleyecek; Kur'an'ın tamamını içine alacak şekilde kapsamlı bir tefsir yazma düşüncesi aklıma geldi. Bu tefsirlerde, vahyin hikmetini, Kur'an'ın temel kavramlarını, konu

² Derveze, **el-Kur'an'u'l-Mecid**, Sidoni, Beyrut, 141.

³ Süleyman Mollaibrahimoğlu, **Türkiyede Cumhuriyet Dönemi Tefsir Çalışmaları**, Süleymaniye Vakfı, İstanbul, 2000, s 152.

maddelerini yeni bir tertiple, yeni bir tarz ve düzenlemeyle açıklamaya çalıştık.

Hz. Osman mushafından ayrı olarak vahyin iniş sırasını takip ederek Kur'an mesajının tarihsel olarak anlaşılması konusunda yeni bir yöntem ortaya koymuştur. Bu mushaftaki tertip hakkında Hz. Muhammed'in vefatından hemen sonra mushafın peygamberin tertibine göre ashabın ileri gelenlerin de onayıyla resmileşmiş olduğunu belirterek şöyle demiştir: "Hz. Osman mushafları İslâm beldelerinde büyük bir kabul görmüş, tevâtüren sübut bulunduğu için üzerinde icmâ hâsıl olmuş ve kısa zamanda her tarafa yayılmış ve yerleşmiştir."⁴ Bu suretle ince bir tetkikten ve hafızların da sıkı bir kontrolünden geçirildikten sonra ortaya konulmuş bulunan bu mushafların birkaç nüshası muhtelif bölgelere gönderilmiştir. Esasen bu bölgelerde Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilen ve önceden yazı ile tespit edilmiş parçalara sahip olan sahâbîler de mevcuttu. Bunlar Hz. Osman'ın gönderdiği nüshaları uygun bulduklarından dolayı itiraz etmediler. Bu mushaflarda bir kusur görselerdi muhakkak daha o zaman reddedilir, belki de kanlı savaflara yol açılır ve bu sebepten dolayı Hz. Osman öldürülürdü.⁵

Muhammed İzzet Derveze, mevcut tertip sırasına ve konulu tefsir yöntemine alternatif olarak Kur'an-ı Kerim-i nüzul sırasına göre tefsir ederek nüzul sırasına göre tefsir yazma metodunu ilk ortaya koyan müfessirdir. Bu metot 23 yıllık vahiy sürecinin hangi safhalarında hangi vahiylerin geldiğini görerek bütün ayetleri Allahu Teala'nın göndermiş olduğu sırayla hazmederek okumaya yardımcı olur.⁶ Derveze klasik olan tertip sırasının dışında nüzul sırasıyla yazacağı tefsirin dinen sakıncalı olup olamayacağı hakkında Suriye ve Halep müftülerinden fetva talebinde bulunmuştur. Bu yöntemi tercih etmesini şu ifadelerle açıklar: "Biz bu kronolojik sıranın

⁴ Muhammed İzzet Derveze, **el-Kur'ân ve'l-Mulhidün**, Kur'an Cevap Veriyor, çev. Abdullah Baykal, Yöneliş yay. , İstanbul, 1998, s. 34.

⁵ H.Mehmet Soysaldı, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, Fecr yay. , Ankara, 2001, s. 256.

⁶ Murat Sülün, **Kur'an Kılavuzu**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 94.

Kur'an'ın anlaşılması için en uygun yöntem olduğuna inanıyoruz. Bu sadece Peygamberin misyonunun çeşitli aşamalarını takip etmekle değil, aynı zamanda vahyin aşamalarını daha dikkatli izlemekle mümkündür. Bu aynı zamanda okuyucuya Kur'an vahyini çevreleyen olayların mahiyetine nüfuz etmesine yardımcı olur. Bu ise okuyucuya vahyin hikmetini gösterir."⁷

Derveze yaşadığı dönemde çok etkin ve yaygın olan bilimsel tefsir metoduna iltifat etmemiş, bu yöndeki çabaları tenkit etmiştir. Kur'an'ın ne tarih ne de bilimsel teoriler kitabı olmadığını söyleyen müfessir, Kur'an'ı bir hidayet kitabı olarak görmüştür.

Kur'an'da nesh konusunda da metnen mensuh hükmen baki anlayışına itiraz eden müfessir geleneksel nesh teorisine tümünden karşı çıkmamıştır. Tefsirinde Kur'an'ın anlaşılması için bütün yabancı unsurları dışarıda bırakır. Bu yüzden Kitab-ı Mukaddes kıssaları ve geçmiş milletlerin tartışmalarıyla, anlatılarıyla meşgul olmayı kabul etmez. Bu anlatıların ahlaki bir içeriğe sahip olduğunu iddia eder. Aynı şekilde Allahın varlığı ve sıfatları, meleklerin, cinlerin ve ahiretin tabiatı, hakkında felsefi tartışmalara dalmayı reddeder. Kıssaların amacının sadece kıssa veya tarih anlatmak olmadığını, ancak ahlaki bir işleve sahip olduğunu iddia eder. Tefsirinde, müfessirlerden yapmış olduğu alıntılarının genelini, bazı ayetlerdeki anlamlarla ilişkilendirerek kendi özel kurgu ve düşüncesini destekleme sadedinde yapmıştır. Yine tefsirinde, kültürel dokuya tesir eden ve etkisi altına alan batı cereyanından etkilenerken 20. yy. tefsir ekolünün görüşlerini yansıtan müfessirlerin düşüncelerini yansıtmıştır. Tefsirine başlarken, sûre girişlerinde en önemli sûre konularını özetleyerek, Mekkî ve Medenî ayetlerle sûreler arasındaki ilişki ve tertibi tartışarak başlamıştır. Tefsirinde, sûreleri durulduğu zaman anlamlarını bozmayan belli kesitlere ayırarak tefsir etmiştir. Tefsirinde, ele almış olduğu kavramlar ve tertipler, doğrudan anlam odaklı olup ayrıntıya fazla dalınmamıştır. Tefsirinde, ayetlerin kısa, öz anlamlarını açıklayarak

⁷ Derveze, a. g. e. , I, 1.

özetlemiş, ardından tefsirde geçen çeşitli rivayet ve görüşleri peş peşe sıralamıştır. Ayetlerin nüzûl sebeplerini, ayetlerin uyum ve akışı doğrultusunda tartışmıştır. Tefsirinde, kendi şahsiyetini yansıtan önemli bireysel yorumlarını aktarmış, bu bağlamda kimi zaman kelimelerin anlamlarını yorumlamış, kimi zaman belli kavramları açıklamış, kimi zaman ayetlerin konularını veya önemli yorumlarını belirtmiştir.⁸ Bir kısım eski müfessirlerin Kur'an kutsiyeti ve hedefleri noktasında insanların zihinlerini gereksiz bilgi kırıntılarıyla doldurup meşgul ettiklerini vurgulayarak onları eleştirmiş ve Kur'anü'l-Mecid adlı eserinde, Mushaf içindeki sûrelerin ve sûre içindeki ayetlerin tertibi bağlamında Kur'an'dan tespit ettiği görüşleri açıklamıştır. El-Kur'an ve'l-Mülhidun ve el-Kur'anü'l-Mecid adlı eserleri yanında tefsirinde vahiy, muhkem-müteşabih, bir kısım kozmolojik olaylar, Allah'ın sıfatları, cinler, melekler, ahiret olayları gibi konular hakkındaki görüşlerini aktarmıştır.⁹ Kur'an kıssaları hakkında ilginç yorumları; Kur'an ayetlerini muhkem-müteşabih yerine Vesileler-Gayeler veya Araçlar-Amaçlar olarak taksim etmesi; mu'cize ve gayb olaylarını oldukça sınırlı alanlara hasretmesi gibi bu ve buna benzer düşünceleri, çağın İslam algısıyla sunulup yorumlanan deliller sadedinde yapılan çağdaş yorumlardan kaynaklanmaktadır. İzzet Derveze tefsirini yazarken Kur'an'ı yine Kur'an'daki başka pasajlarla tefsir etme yöntemini benimsemiştir. Kur'an tefsirinde ilk önce kitabın bütünlüğüne sonrada surelerin bütünlüğü ve bağlama dikkat etmiştir. Tefsirinde M. Abdud ve R. Rıza'nın ıslah amaçlı fikirlerinden istifade etmiştir. Derveze için "Kur'an ile Hz. Peygamber'in hayatı baştan sona kadar birbiriyle ilişkili, ilişkiden öte bir bütün halinde, biri diğerini tamamlayan veya tefsir eden bir silsileler yığındır."¹⁰

Tefsiri nüzul sırasına göre yazmak istediği için nüzul sırasını tespit etmede değişik rivayetleri değerlendirmiş ve kendisine göre bir liste oluşturmuştur.

⁸ Ekrem Demir, **Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'anı Anlama ve Yorumlama Metodu**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dan: Mehmet Paçacı, Ankara, 2006, 74.

⁹ Ekrem Demir, **a. g. e.**, 75.

¹⁰ Mesut Okumuş, **Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu Muhammed İzzet Derveze Örneği**, Araştırma Yay, Ankara, 2009,109.

1.5.NESHİN LUGAT ANLAMLARI

1.5.1. NAKİL

Neshin lügat manalarından birisi, bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak, nakletmektir. Kendisinden aktarılan asıl, ikincisine kopya ve bu ikisine de nüsha denir. Bu ikisi aynı değeri taşır.¹¹ Çünkü birinden diğerine taşınan aynı şeydir.

Bazılarına göre de diğer yere nakledilen nüsha sadece surettir, taşınan da bu suret olmaktadır. Bu mana için “Yüzük kaşının, çeşitli mumlar üzerine basılması suretiyle meydana gelecek şekil” örneği verilir.¹²

Neshin lügat manası olarak verilen nakil yani bir yerden başka bir yere aktararak veya yazdırılarak kopyalanması için (*Şüphe yok ki, neler yapıyor idiyse biz [hepsini meleklere] neshettiriyorduk \ yazdırıyorduk.*)¹³ ayeti örnek olarak verilir. Buradaki nesh / istinsahtan kasıt amellerin sahifelere veya sahifelerden başka yerlere naklidir.¹⁴

1.5.2.İZALE

Neshin lügat manalarından birisi de bir şeyi yok etmek, gidermek ve izale etmektir. (...Allah, şeytanın ilka etliğini nesh eder, sonra kendi ayetlerini *sabit kılar...*)¹⁵ ayetinde geçen nesih, izale manasında kullanılmıştır.¹⁶

¹¹ İbn-i Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, **Lisanu'l-Arab**, Daru Sadır, Beyrut, tsz. , IV, 28-29.

¹² Rağıb el-İsfehani, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed, **el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an**, Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz. , 490.

¹³ Casiye Suresi 45 /29.

¹⁴ Amidi, Ebu'l-Hasan Seyfuddin Ali b. Muhammed, **el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam**, el-Mektebu'l-İslami, Beyrut, 1402, III, 102.

¹⁵ Hac Suresi 22 / 52.

¹⁶ Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, **el-Burhan fi Ulumi'l Kur'an**, Daru İhyai'l Kutubi'l-

Rağıb el-İsfahani neshin her zaman izale manası taşımadığını, bazen ispat manasında, bazen de bu iki mana birlikte kullanılabildiğini belirtmiştir.¹⁷

1.5.3.İPTAL

Neshin sözlük manalarından bir diğeri de iptaldir.¹⁸ (*Biz bir ayeti nesh eder / hükmünü kaldırır veya onu unutturursak, daha iyisini veya aynısını getiririz...*)¹⁹ ayetinde geçen nesih bu manada kullanılmıştır.

İbn-i Hazm neshin iptal manası için "ta'fiye" tabirini kullanmaktadır. Buna örnek olarak da "falancanın saltanat ve otoritesi iptal edildi, sona erdi" cümlesini zikretmiştir.²⁰ Bu tabir, neshin izale manasına çok yakın olmakla beraber, bir şeyin tamamen ve kökten ortadan kalktığını da ifade etmek için kullanılmıştır.

1.5.4.TEBDİL / TAĞYİR

Tebdil / tağyir manasına da gelen nesih, bir şeyi diğeri bir şeyle değiştirmek, farklı durumlara sokarak yerine başkasını ikame etmek anlamlarında kullanılmıştır.²¹

"Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman - ki Allah, neyi

Arabiyye, Kahire, 1957, II, 29; Rağıb el-İsfahani, **a. g. e.** , 511; Subhi es-Salih, **Mebahisu fi Ulumi'l-Kur'an**, Daru'l-İlmi li'l Melayin, Beyrut, 1990, 260.

¹⁷ Rağıb el-İsfahani, **a. g. e.** , 511.

¹⁸ İbn Manzur, **a. g. e.** , IV, 28-29; Rağıb el-İsfahani, **a. g. e.** , 511.

¹⁹ Bakara 2 /116.

²⁰ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, **el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam**, Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz., I, 445.

²¹ Suyuti, Ebu'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekir, **el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an**, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladihi, Mısır, tsz., II, 27; Zerkeşi, **a. g. e.** , II, 29; Subhi Salih, **a. g. e.** , 260.

*indireceğini çok iyi bilir. "Sen ancak bir iftiracısın" dediler. Hayır: onların çoğu bilmezler.*²² ayetinde geçen tebdil nesh manasındadır.²³

Terim olarak ise nesh, bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmaktır. Bir başka ifadeyle şer'î bir hükmün başka bir şer'î delil ile kaldırılması veya mukaddem tarihli bir nassın hükmünü daha sonra gelen muahhar tarihli bir nass ile değiştirmek veya mukaddes bir metnin ilgası anlamında kullanılmıştır.²⁴

1.6.KUR'AN'DA NESH PROBLEMİ

İslam'ın ilk asrından itibaren tarih boyunca alimler arasında tartışma konusu olmuş ve bu konuda hayli eserler ortaya konmuştur. Başta Yahudiler ve müşrikler, daha sonra batılı müsteşrikler bu meselenin karıştırılmasına katkıda bulunmuşlardır. Kimileri de neshin keyfiyetini el-bedâ (gizlilikten sonra açıklık) ve et-tahsis (genel olan bir şeyin bazı fertlerini sınırlamak) ile karıştırmışlardır. Oysa nesh, kitap ve sünnette olduğu halde, tahsis bunların dışında da olabilir.²⁵

Kur'ân'da neshin bizatihi vuku bulduğunu söyleyenler İslâm bilginlerinin çoğunluğunu teşkil etmektedir.²⁶

Temel prensip itibariyle nesh, aklen caiz midir? Caiz ise pratikte vaki olmuş mudur? Kur'an'da nesh var mıdır? Birinci soruya Müslümanlar ittifakla

²² Nahl 16 /101.

²³ Subhi Salih, **a. g. e.** , 260.

²⁴Ebu't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub Firûzâbâdî, **Kâmûsü'l-muhît**, "nsh" md. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1987; Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr, **Muhtâru 's-sihâh**, "nsh" md. Mektebetü Lübnân, Beyrut 1988; Râğîb el-İsfehânî, **el-Müfredât fî gâribi'l-Kur'ân**, "nsh" md. Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, 746; T. D. V. İslam Ansiklopedisi, Haz: Abdurrahman Çetin, XXXII, 579. Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Ensar Neşriyat, II. Baskı, 2005, 453.

²⁵İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü.**, T. D. V. Y. , 11. Baskı, Ankara, 1997, 122-123.

²⁶ Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü ve Tarihi**, İfâv yay, İstanbul, 1998,112.

olumlu cevap vermişlerdir. İkinci soruya da müsbet cevap vermişlerdir. Adem'in çocuklarının birbirleriyle evlenmeleri, Cumartesi yasağı vs. gibi Tevrat ve İncil'de bunun örnekler mevcuttur. Üçüncü (Kur'an'da nesh var mıdır?) sorusunun cevabı hususunda ise iki görüş ortaya çıkmıştır: Kimileri, Kur'an'ın Kur'an'ı, sünnet'in hem Kur'an'ı ve sünnet'i neshedebileceğini savunurken, kimileri, Kur'an'ın kendisini neshetmeyip sadece kendinden önceki kitapları neshe bileceğini savunmuşlardır.²⁷

Muhammed Hamidullah'a göre, eskiden vahyedilmiş kanunların ve eski peygamberlerin kitaplarının yerini Kur'an almıştır. Ancak Kur'an içinde nesh bulunmamaktadır.²⁸ Hamidullah'a göre sünnet, Kur'an'ı teorik olarak neshedebilse de pratik olarak neshedemez. Kur'an ayetlerinden neshedilenler meselesi, bir nesih değil tamamlamadır.²⁹

Kur'an'da bir kısım ayetlerin diğer bir kısmıyla değiştirildiğini veya bazısının diğer bazısıyla neshedildiğini ya da daha önce emredilen bazı şeylerin yerine başka şeylerin emredildiğini anlatan Nahl, 16 / 101; Bakara, 2 / 106; Enfal, 8 / 65 - 66; Mücadele, 58 / 12 - 13; Nûr, 24 / 2 gibi ayetlerde bu meyanda ifadeler vardır.³⁰

Derveze bu konuda kendi kanaatini şöyle belirtmektedir; "Nahl sûresindeki 101. ayet ile Bakara 106. ayeti neshin varlığını destekler mahiyettedir. Rad sûresindeki *"Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit bırakır. Bütün kitapların aslı O'nun yanındadır."*³¹ ayeti de bunu destekler mahiyettedir. Ortada prensip olarak neshin olabirliğini engelleyen bir delil bulunmamaktadır. Kur'an vahyi, peygamberin hayatında meydana gelen olaylar ve şartlarla irtibat halindeydi. Bu olaylar ve şartlar sürekli gelişip

²⁷ Cerrahoğlu, a. g. e. , 124 – 125.

²⁸ Muhammed Hamidullah, **Kur'an-ı Kerim Tarihi**, Çev: Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, İstanbul, Beyan yay. , 2000, 99.

²⁹ Muhammed Hamidullah, **Kur'an Tarihi: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Terceme ve Tefsirleri Bibliyografyası**, çev: Mehmet Sait Mutlu, Diyanet İşleri yay. , Ankara 1991, 65-68.

³⁰ İzzet Derveze, **el-Kur'anü'l-Mecîd**, Çev. Vahdettin İnce, I, İstanbul, Ekin Yay. , 1997, 142.

³¹ Rad 13/ 39.

değişiyordu. Kur'an vahyinin de buna uygun olarak bu seyri takip etmesi gayet doğaldır."³²

Muhammed İzzet Derveze neshin aklen caiz ve Kur'an'da vaki olduğunu kabul etmekle birlikte, hükmü mensuh metni baki, metni mensuh hükmü baki ve hem metni hem de hükmü mensuh diye üç türü bulunan neshin, metni mensuh hükmü baki kısmına karşı çıkmaktadır.³³

Nesh, hükümde Allah'ın bu ümmete özgü kıldığı bir kolaylıktır. Neshin Kur'ân'da varlığını kabul etmeyenler, "Allah, nâzil oluşundan ve kendisiyle amel edilişinden sonra bir hükmü nesh eder." Demekten kaçınmaktadırlar. Oryantalistler de nâsîh ve mensûh meselesini Kur'ân nassının sıhhatini ayıplamak, çeliştiğine ve beşerî olduğuna delil ve hüccet olarak göstermek için kendileri açısından verimli bir saha olarak görmüşlerdir. İddia ettiklerine göre eğer Kur'ân her şeyi bilen Allah katından olsaydı bir hükmü kararlaştırdıktan sonra, teşriin gelişmesi uğruna onu başka bir hükümle neshedip değiştirmeyecekti.³⁴

Nesh, şer'î hükümlerin yerleştirilmesini temin amacıyla ilâhî hikmet gereği olmak üzere çoğunlukla Medine döneminde gerçekleştirilmiş şer'î bir tasarruftur. Nesh üzerinde düşündüğümüzde, nesh uygulamasının büyük çoğunluğunun özellikle de İslâm'a yeni girmiş kimseler için bir ön hazırlık mahiyetinde aslî hükme ısındırma ve kalpleri alıştırmaya için gerçekleştirildiğini göreceğiz.³⁵

Mensuh olan ayetler her zaman hükmü kaldırılmış demek değildir. Şartlar vuku bulduğunda mensuh olan ayetin hükmü tekrar geçerli olur. Şayet

³² Derveze, **et-Tefsiru'l-Hadîs Nüzul Sırasını Göre Kur'an Tefsiri**, Çev: Muharrem Önder, IV, II. Baskı, İstanbul, Ekin Yay. , 1998, 55.

³³ Mesut Okumuş, **Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu Muhammed İzzet Derveze Örneği**, Araştırma Yay. , Ankara, 2009, 177.

³⁴ Muhammed AYDIN, **Kur'ân'ın Metni Üzerindeki Tartışmalar**, Değişim Yayınları Nisan 2001, 56.

³⁵ Ebu İshak eş-Şâtibî, **el-Muvâfakât İslâmî İlimler Metodolojisi**, Çev. Mehmed Erdoğan, İz Yay. , İstanbul, 2003, III, 98.

mensuh olan ayetin kıyamete kadar hükümsüz olduğunu söylersek pratikte imkansızlıklarla karşılaşırız. Bu bakımdan gerek şartlara göre gerekse Kur'an'ın temel yaklaşımlarına dayanarak zaman zaman nasih ayetin zaman zaman da mensuh ayetin hükmü geçerli olmaktadır.³⁶

Neshin selef arasında istimal edilmesi, daha geniş bir sahayı içine alır. Onlar hükmün kaldırılmasına nesh dedikleri gibi, tahsis ve takyid suretiyle umûmun, mutlaka vs. delâletlerinin ref edilmesi için de nesh kelimesini kullanıyorlardı.³⁷

Nesih, ilahî tebliğler dairesi içinde cereyan eden bir konudur. Allah geçmişte emredip vahyettiği tebliğini – ister belli bir peygamberin doğruluğuna delâlet olsun, isterse herhangi bir peygambere bildirdiği helal ve haram kılma hususu olsun – değiştirir ve kaldırır.³⁸

1.7.NESHİN TARİHİ GELİŞİMİ

Arap toplumu Müslüman olduktan sonra örfleri, adetleri, gelenek ve görenekleriyle beraber günlük hayatta kullandıkları bazı kelimeler de zamanla farklı manalar kazanmıştır. Örneğin ""kafir" önceleri toprağı örten manasında çiftçi için kullanılırken sonradan bu kelime İslami akideyi kabul etmeyen, inkar eden, hakkı batılla örten kişi için kullanılmaya başlandı. Bunun yanı sıra salat (dua), hacc (kast etme), savm (korunma)... gibi birçok kelime bu yeni dinle farklı manalar kazanarak birer ıstılah kavram olmuştur. Bu kelimeler, lügat manalarına yakın bir mana kazanarak yapılan yeni toplumda artık birer ıstılah olarak yerini almıştır. İslam tedrici olarak yeni bir toplum oluşturmanın gayret ve gayesi içerisinde her hususta yeni

³⁶ Halis Albayrak, **Kur'anın Bütünlüğü Üzerine Kur'anın Kur'anla Tefsiri**, Şule Yay. İstanbul, 1992, 36.

³⁷ Suat Yıldırım, **Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri**, Kayıhan Yay. , 269.

³⁸ Muhammed el-Behiy, **İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar**, III. Baskı, İstanbul, Yöneliş Yay. , 1995, 74.

düzenlemeler getirerek sistemini oturtmaya çalışıyordu. Tabii ki asırlarca kazanılan alışkanlıkları değiştirmek ve yeni bir hukuk nizamı altına sokmak gerçekten zor bir işti. Bu oluşuma iki prensip hakim olmuştur : "Çürük olanı yık. Yerine sağlamını yeniden yap; Temeli sağlam olanı tamir et, güzelleştir."³⁹

İslam hükümlerini koyarken Arapların hayat tarzlarına iki farklı açıdan bakarak bazılarını -içki ve faiz gibi— bunları peyderpey temelden yıkıp yerine yenilerini koymuştur. Bazıları da temelde sağlam olmakla beraber, bunları yenileme ve tamir etme yoluna gitmiştir. Bu yeni toplumu oluşturma ve İslam'ın ruhuna aykırı alışkanlıkları bıraktırıp yerine yenileri ikame etmede nesih devreye girer. Bu kavram tedrici olarak kabile taassubuna dayanan toplumun yeni bir hukuk nizamının altına sokulmasında elzemdi. Her ne kadar nesih pratik olarak mevcut olsa bile sahabe bizim şu anda teorik olarak kullandığımız manada kullanmıyorlardı. Neshin bilinen terim anlamı yanında, daha çok bunun lügat anlamı olan izale manasında kullanılıyordu. Yani "bir ayette geçen vasıfların bir kısmını diğer bir ayetle izale etme" şeklinde biliniyordu. Bu açıdan neshin çok umumi bir kavram olarak kullanıldığı karşımıza çıkar. Geçmiş şeriatları izale, bir hükümlerle amel etme müddetinin sona ermesi, âmî tahsis, mutlakı takyid, mübhemi beyan... gibi bir çok manayı içinde barındırıyordu.⁴⁰

İslam Teşriinde Asr-ı Saadet Mekke ve Medine devresi olmak üzere iki bölümden oluşur. Gerek dini ve gerekse sosyal yaşayış yönünden neshin bir vaka olarak ele alınışı, İslam'ın içtimai tarihinden çok hukuk, ibadetler, muameleler, cezalar yönüyle ilgilidir. Nesih, en geniş tatbikatını Medine İslam yaşayışında bulmuştur.

Mekke hayatı İslam teşriinde ana kaidelerin indiği bir devredir. İlk

³⁹ Bakkal Ali, **İmam Şafii'de Nesli Anlayışı**, İlahiyat Fakültesi Dergisi III, Harran Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay. , Şanlıurfa, 1997, 112-113.

⁴⁰ Mustafa Zeyd, **en-Nesh fi'l-Kur'ani'l-Kerim**, Daru'l-Vefa Mansura, 1987, I, 91-94.

dönem bilginleri neshi, unutturma, Hz. Peygamber (sav)'e indirilmeyip terk edilen mana, Levh-i Mahfuz'dan indirilme (istinsah) ya da muhkem ayetler nasih ve müteşabih ayetler mensuh olarak kabul edilmiştir. Bu manalara delalet eden alimlerin görüşlerini İmam Eş'ari dört şekilde kategorize eder:

I-Mensuhtan kasıt tilaveti kaldırılındır.

II-İndirilen, okunan ve açıklanıp uygulanan hususlarda nesh olmayıp, sadece geçmiş toplumlara yüklenen mihnetlerin bu ümmetten kaldırılıp bunlarla imtihan edilememesi nesihtir.

III-Kur'an'ın Levh-i Mahfuz'dan indirilmesi nesihtir.

IV-Tedric, takyit, tahsis, istisna ve bilinen şimdiki anlamıyla "önceki bir şer'i bir hükmün sonraki bir şer'i hükmü kaldırma"nın tümüne nesh deniliyordu.⁴¹

1.8.NESHİ REDDEDENLERİN GÖRÜŞLERİ

Neshi kabul etmeyenlerin başında gelen ve ilklerden olan Müslim el-İsfehani n-s-h kökünden türeyen kelimeyi özellikle Kur'an-ı Kerim için kullanılmaktan çekinmektedir.⁴²

İslam âlimlerinin çoğunluğu neshin Kur'an'da mevcut olduğunu kabul etmişlerdir. Bunların delilleri şöyledir:⁴³

Allah Teâlâ'nın, Bakara, 2 / 106; Nahl, 16 / 101; Rad, 13 / 39 ayetlerini delil göstermişlerdir. Ayetlerde sırasıyla: bir ayet nesh edilip veya unutturulunca onun yerine ondan daha hayırlı bir ayetin veya onun denginin getirildiği belirtilmekte; ikinci ayette, gerektiğinde bir ayetin başka bir ayetle değiştirildiğine işaret edilmekte, üçüncü ayette ise Allah'ın istediğini silip istediğini bıraktığına değinilmektedir. Ayrıca onlara göre, İslâm'ın kuruluş

⁴¹ Şimşek, Mehmet Sait, **Günümüz Tefsir Problemleri**, Esra Yay., Konya, 1995, 172.

⁴² Zerkani. **Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kuran**, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1918. XI, 186.

⁴³ D. İ. B. Y. , **Dini Kavramlar Sözlüğü**, 517; Mehmet Soysaldı, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, Ankara, Fecr Yay. , 2001, 253 – 254.

safhasında konulan bazı hükümlerin, şartlar değişmesiyle kaldırılıp yerine başka hükümlerin konması gayet doğaldır.

Ne var ki bazı hükümlerin neshedilmiş olduğu, Kur'an'ın ya da bütün hükümlerin de nesh espirisi doğrultusunda ele alınabileceğine olanak sağlamaz. Çünkü Hz. Peygambere indirilen şeyler, tarihin farklı zamanlarında görevlendirilmiş önceki peygamberlere indirilen şeylerin aynısıdır ve bu durum, vahiy – fitrat ilişkisinin bir gereği olmalıdır. Kur'an bu espiye de vurgu yapar; dinin insan fitratıyla olan kopmaz bağından hatta ayniliğinden söz eder.⁴⁴

Neshi asıl hedefi hükümdür. Bir ihtiyaca binaen konulan bir hüküm, o ihtiyacın kalkmasıyla değişebilir.

Kur'an'da neshi reddedenlerin görüşleri ise şöyledir:

- 1- Nesh aklen câiz olmakla birlikte, Kur'an'ı Kerim'de bilfiil vâki olmamıştır.
- 2- Kur'anda nesh meselesi İslam akideleriyle ilgili olmayıp, ancak tefsir ilminde bir sistemdir. Zira akaide ait bir mesele olsaydı inkar edilemezdi.
- 3- Mensuh ayetlerden maksat, Tevrat ve İncildeki, yani eski şartlardaki hükümlerdir.
- 4- Kur'an'ı Kerim'de şu veya bu ayetin, şu veya bu ayeti nesh ettiğine dair bir sarahat yoktur.
- 5- Neshi kabul edenler, mensuh ayetin önce, nâsihin ise sonradan nâzil olduğuna dair birçok defalar kat'i bir delile malik değillerdir. İddet meselesiyle ilgili Bakara, 2 / 240 ve 234. ayetler buna örnektir.
- 6- Ayetin neshedildiğini sarih ve kat'i bir şekilde te'yid edecek Hz. Peygamberden sadır olmuş olan ve muttefekun aleyh olarak kabul edilen bir hadis de bulunmamaktadır.
- 7- Nâsih ve mensuh ayetlerin sayıları hakkında bile bir ittifak hasıl olmamıştır.
- 8- Neshi kabul edenler, bir taraftan neshin ancak emir ve nehiylere ait ahkama inhisar ettiğini iddia ederlerken, diğer taraftan ahbara ait lafızların

⁴⁴ Şevket KOTAN, **Kur'an ve Tarihselcilik**, Beyan Yay. , İstanbul, 349.

bile nesh olunduğunu kabul etmektedirler.

9- Âhâd rivayetiyle Kur'an'ı Kerim'in âyetleri isbât olunamadığı gibi, inkâr da olunamaz. Bu sebepten "el-Fatiha" ile "el-Muavvizetân" sûrelerinin Kitabullah'tan addedilmediğine dair bu gibi bazı rivayetler tabiatıyla nazarı itibara alınmamıştır.

10- Kur'an-ı Kerim titizlikle bu güne kadar ulaşmıştır. İçinde nâsîh ve mensûh âyetlerin olduğunu ispat için kuvvetli deliller getirmek icab eder.⁴⁵

1.9.NESHİN ŞARTLARI

Tefsir Usûlü kaynaklarında neshin vuku bulması için birtakım şartlar ileri sürülmüştür. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Nâsîh ve mensûh konumunda bulunan nasslar arasında anlam yönünden birbirleriyle uzlaştırılmayacak derecede bir çelişkinin olması gerekmektedir.
- 2- Neshe konu olan nassların şer'i bir hüküm taşıması ve mensûh nassın ebedi olduğuna dair herhangi bir ifadenin yer almaması icap etmektedir. Meselâ: cihâd âyeti hüküm itibariyle kıyamete kadar yürürlükte kalması gereken bir nass olduğu için, onun hükmünün iptali asla söz konusu değildir.
- 3- Nâsîh ve mensûh arasında zaman bakımından bir farkın bulunması yani mensûh nassın önce, nâsîhin ise sonra indirilmiş olması gereklidir. Aksi halde neshten söz edilemez.
- 4- Neshe konu olan hükmün, iyilik veya kötülük vasfı taşıyan bir hüküm olmaması gerekmektedir. Bu yüzdendir ki, ana babaya iyilik etmek, zulüm ve ahlâksızlık gibi hükümlerin neshinden söz edilemez.
- 5- İçerdiği hüküm açısından nâsîh durumunda olan nassın mutlaka mensûhun seviyesinde veya ondan daha üstün olması gereklidir.⁴⁶

Taberi'ye göre bir yerde neshin varlığından söz edebilmek için şu üç şartın bulunması gerekir:

⁴⁵ Cerrahoğlu, a. g. e. , 125 -126. Soysaldı, a. g. e. , 255 – 257.

⁴⁶ Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü ve Tarihi**, İfav. Yay. , İstanbul, 1998, 116 – 117.

- a. İki lfade arasında, tam bir aykırılık ve birbirini olumsuzlama bulunması.
- b. Neshin varlığını gösterecek bağlayıcı nakli bir delilin bulunması.
- c. Mensûh olan nassın. nâsih olan nassdan önce inmiş olması.

Taberî'ye göre, bu şartlardan birinin eksik olması durumunda neshten söz etmek doğru değildir. Nitekim neshin var olduğu iddia edilen pek çok yerde, bu şartlardan biri ya da tümü bulunmadığı için, Taberî, söz konusu nesh iddialarını kabul etmemektedir.⁴⁷

1.10.MENSUH AYETLERİN SAYISI

Bu konu da tartışmalı bir konudur. Neshi çoğaltanlar, neshi ihtiva eden etmeyen sûrelerin taksimatında şöyle bir sınıflamaya gitmişlerdir. İçinde nâsih ve mensûh bulunmayan sûreler: 43 tane. Nâsihi ihtiva ettiği halde mensûhu ihtiva etmeyen sûreler: 6 tane. Mensûhu ihtiva ettiği halde nâsih ihtiva etmeyen sûreler: 40 tane. Hem nâsih hem de mensûh bulunduran sûreler: 31 tane. Sınıflandırmada geçen sûrelerin isimleri önemli değil. Çünkü bu isimler aşırılık ve zorlamadan doğan fasit bir temele dayanan bir sınıflamanın sonucudur. Neshten hali olan muhkem sûrelerin – bu taksimata göre – kırk üçten fazla olmaması onun ne kadar yanlış olduğunu göstermeye yeterlidir. Sanki Kur'an'da asıl olan muhkem olma değil de neshtir. Yine sanki Kur'an sûrelerinde asıl olan nâsih ve mensûhu ihtiva etmeleridir.⁴⁸

Arap gramerinde cümleler ihbariye (=yargı cümleleri: doğrulama ve yalanmayı kabul eden) ve inşaiye (=taleb cümleleri: doğrulama ve yalanlamaya hami edilemeyen) olarak ikiye ayrılır. Neshin cereyan ettiği cümle çeşitleri haber değil inşa cümleleri olmalıdır. Ancak inşa cümleleri

⁴⁷ Atik Aydın, *Taberinin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005, 40.

⁴⁸ Subhi es-Salih, *Kur'an İlimleri*, Trc. : M. Said Şimşek, Esra Yay, Konya, 1994, 283; Osman Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, T. D. V. Y. , III. Baskı, Ankara, 1993, 207.

soru, emir, nehiy, arz, dua... gibi bir çok çeşidi içinde bulundurur. Bundan ötürü bütün inşa cümlelerinde değil sadece emir ve nehiy ifade edenlerde nesh vuku bulur.

Tartışma konularından biri de sureten ihbari olup, manen inşa olan cümlelerdir. Öyleyse önemli olan hususlardan biri de suret ve mana açısından ölçünün tayinidir. İhbar-inşa tabirinin sınırları kesin olarak belirtilmediği için, bir kavram kargaşası hasıl olmakta; iki ayrı alim, aynı nass üzerinde farklı görüş bazı örneklerdeki neshi kabul etmeyenler bunun itibari olduğunu sinlerken, kabul edenler bunun aksini savunabilmektedir.

49

İmam Şâfî ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî gibi âlimlerin öncülüğünde neshin tahsis, takyid, mübhemi beyan, mücmeli tafsil gibi terimlerden farkı ortaya konulmaya ve nesh alanına girmeyen nesh iddiaları ayıklanmaya başlandıktan sonra mensûh kabul edilen âyetlerin sayısı azalmıştır. Suyûtî, kendi dönemine kadar yazılmış eserlerdeki bilgileri değerlendirip mensûh âyetlerin sayısını yirmi olarak tespit etmiş, Şah Veliyullah Dihlevî bu âyetlerden sadece beşinin mensûh olduğunu belirtmiştir.⁵⁰

Yine Şâtibî de neshin az ve ender bulunduğunu delillendirmeye çalışmıştır.⁵¹

1.11.NESHİN TESPİTİ

Neshi kabul edenlere göre, kesin delil bulunmadan bir nassın diğerini neshettiğini söylemek son derece yanlış ve hatalı bir yoldur. Zira böyle bir

⁴⁹ Bakkal, **Kur'an'da Mensuh Ayetlerin Sayısı**, İlahiyat Fakültesi Dergisi II. Harran Ün. İlahiyat Fak.Vakfı Yay.. Şanlıurfa, 1996, 44.

⁵⁰ T. D. V. Y. **İslam Ansiklopedisi**, “nesh” maddesi, Haz: Abdurrahman Çetin, XXXII, İstanbul, 2006, 580.

⁵¹ Ebu İshak eş-Şâtibî, **el-Muvâfakât İslâmî İlimler Metodolojisi**, Çev.: Mehmed Erdoğan, III, İz Yay. , İstanbul, 2003, 99 - 101.

meselede birtakım nazârî kaidelere ve kıyasa dayanarak yahut hevâ ve hevese tabi olarak nesh tespitine gitmek mümkün değildir. Bu hususta takip edilmesi gereken metot önce Hz. Peygamberin söz konusu meseleyle ilgili beyânlarına başvurmak, sonra sahabenin bilgisine başvurmak, sonra da icmâya başvurmaktır.⁵²

İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre Kur'an'ın Kur'an'la, Kur'an'ın sünnetle, sünnetin sünnet ve Kur'an'la neshi câizdir. Ancak Kur'an'ın sünnetle, sünnetin de Kur'an'la neshi konusunda İmam Şâfiî'nin itirazı bulunmaktadır. Ayrıca mütevâtir sünnetle sabit olan hükmün haber-i âhâd, icmâ ve kıyasla neshi câiz değildir. Diğer taraftan, neshe konu olan hükmün kendinden daha hafif, daha ağır veya dengi yeni bir hüküm (bedel) karşılığında neshedilmesi câiz olduğu gibi, yeni hiçbir hüküm getirmeksizin neshi de câizdir.⁵³

Ayrıca nesh ancak emirde, nehyde, yasakta, mutlakta, menedilende, ibâhada olur. Haberlerde nasih mensuh bulunmaz.⁵⁴

1.12.NESHİN KISIMLARI

Kur'an ayetlerinde, sadece hükmün veya sadece tilavetinin neshinin, yahut da ikisinin birlikte neshinin caiz olduğunu ifade eden alimler bu konuda Mutezileden şaz bir grup dışında ittifak olduğunu belirtmektedirler.⁵⁵

Klasik kaynaklara göre mensûh üç kısma ayrılır: 1- Hem nazmı hem hükmü neshedilenler.Seleften nakledilen rivayetler de bazı ayetlerin veya

⁵² Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü ve Tarihi**, İfav. Yay. , İstanbul, 1998, 117 – 118.

⁵³ Ferhat Koca, **İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis** (Daraltıcı Yorum), T. D. V. Y. , İstanbul, 1996, 121.

⁵⁴ Muhammed Ali Sâbûnî, **Kur'ân İlimleri**, Çev: Zeynel Abidin Tatlıoğlu, İstanbul, İnsan Yay. , 1996,90.

⁵⁵ Âmidî, Ebu'l-Hasan Seyfiddin Ali b. Muhâmmmed. **el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam**. el-Mektebu'l-İslami, Beyrut. 1402, III, 141.

sûrelerin daha sonra kaldırıldığı ya da unutturulduğu ileri sürülmüştür. Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre sütkardeşliğine ve evlenme engeli oluşmasına sebep olan on emme hakkındaki âyet daha sonra beş emzirme hükmüyle neshedilmiştir. Mushafta on emzirmeye dair âyetin nazmı bulunmadığı gibi hükmü de yürürlükten kalkmıştır.⁵⁶ 2- Nazmı neshedilip hükmü bâki kalanlar. Bazı âlimler bu tür neshi kabul etmemişler, gerekçe olarak da konuyla ilgili rivayetlerin haber-i vâhid türünde olmasını ve Kur'an'da nesih gibi önemli bir konunun bu yolla sabit olamayacağını öne sürmüşlerdir. Nazmı neshedildiği halde hükmünün bâki kalabileceğini savunanlar ise nazmı ayrı, ondan elde edileni ise ayrı bir hüküm telakki etmişlerdir. Neshin bu türüne "recm âyeti" diye bilinen, "Yaşlı (evli) erkek ve kadın zina ettiği zaman onları recmedin ..." anlamındaki rivayet misâl verilir. 3- Hükmü neshedilip nazmı bâki kalanlar. Kur'an'da neshi kabul eden âlimler tarafından benimsenen neshin bu türü ilgili eserlerin esas konusunu teşkil etmiştir. Seleften gelen rivayetlerde ve buna bağlı olarak ilk dönemlerde yazılan eserlerde lafzı kalıp hükmü neshedilen âyetlerin sayısı 300 civarında gösterilmektedir. Bunda, ilk dönem âlimlerinin nesih kelimesine daha sonraki dönem usulcülerinin yüklediklerinden daha geniş bir anlam yüklemelerinin yanı sıra bazı âlimlerin nesihle ifrata düşmelerinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda dikkat çekici bir örnek olarak Mekkî sûreler içinde yer alan ve müşriklerin eziyetlerine sabretmeyi, onlara aldırılmamayı ve ilişmemeyi emreden âyetlerin müşriklerle savaşmayı emreden âyetle (et-Tevbe 9/5) mensuh sayılması gösterilebilir.⁵⁷

Kur'an kendisinden hüküm çıkarılıp, onunla amel edinmek için okunduğu gibi, Allah'ın kelamı olduğundan tilavetiyle sevap kazanmak için de okunur. Bu hikmetten dolayı tilaveti neshedilmemiştir. Ayrıca nesh daha çok kolaylık amacıyla olur. Bu yüzden ilahî hikmeti hatırlatma ve meşakkatin kaldırıldığını bildirmek için tilaveti neshedilmeyip bırakılmıştır. Müslüman da kendisine Allah'ın

⁵⁶ Müslim, *Sahihu Müslim*, el-Mektebetu'l-İslamiyye , Rada\ 24-25.

⁵⁷ **T. D. V. Y. İslam Ansiklopedisi**, "nesih" maddesi, Haz: Abdurrahman Çetin, XXXII, İstanbul, 2006, 580.

bir nimeti olarak dininin kolaylaştırılmış olduğunu hatırlasın.⁵⁸

En büyük tartışma konularından birisi de mensuh ayetlerin sayısıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi nesih kavramının geniş tutularak tahsis, takyid, kasr ve istisna gibi birçok manayı içinde bulunduran anlayışlarda tabii ki nesih listesi kabaracak. Nesih terimi diğer kavramlardan arındırıldıktan sonra toplam sayının kırk, daha sonraki alimlerin incelemeleri neticesinde bu sayının yirmi, on iki ve hatta beşe indiğini görüyoruz.⁵⁹

1.12.NESH İLE TAHSİSİN FARKLARI

Neshin şer"i manası; bir nassın hükmünün ya yerine bir nass gelerek veya hiçbir nass gelmediği halde belli bir zaman sonra kaldırılmasıdır. Bu önceki farzla amel etme müddetini, bu farzla amelin ne zaman bittiğini ve sonrakiyle amelin ne zaman başladığını belirtir. Onun ne zaman biteceği Allah katında bilindir, fakat biz onun hükmünün sürekli olacağını düşünürüz.⁶⁰

Muhteva ve uygulama alanı itibariyle nesih ile birçok konuda benzeşen ve kimi zaman birbirine karıştırılan tahsîs, " Bir karine vasıtasıyla âmmin kapsamındaki fertlerden bir kısmını onun dışına çıkarma" demektir.⁶¹

Tahsis: kastedilen şeyleri belirtmek; nesih ise mevcut hükmün belli bir zamana kadar sınırlandırılmasıdır. Nesih ve tahsisin her biri lafzı kapsayan mananın bir kısmına hükmü özgü kılmalıdır.⁶²

⁵⁸ Muhammed Ali Sâbûnî, **Kur'ân İlimleri**, Çev: Zeynel Abidin Tatlıoğlu, İstanbul, İnsan Yay. , 1996,88.

⁵⁹ Suyuti. Ebu'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladihi, Mısır, 32.

⁶⁰ Cürçani, Ebu Hasan Muhammed b. Ali b. Ali, 812, **Et-Ta'rîfât**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,1424/2003, 163; Cerrahoğlu, **a.g.e.** , 122.

⁶¹ Ferhat Koca, **İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis** (Daraltıcı Yorum), T. D. V. Y. , İstanbul 1996, 155.

⁶² Subhi es-Salih, **Mebahisu fi Ulumi'l-Kur'an**, Darul-'ilmi lil-Melayiyn, 18. Baskı, Beyrut. 1990, 267.

Fıkıh usulunde âmmın umum anlamından çıkarılıp bazı fertlerine hasredilmesi mutlak olarak (kayıtsız şartsız) "tahsis" sayılır. Umum anlamını engelleyen delil, ister müstakil, ister gayr-i müstakil olsun; yine bu delil, ister âmm muttasıl (bitişik), yani hemen onun akabinde zikredilmiş, isterse âmm munfasıl (ayrı) olsun. Eğer bu delil ayrı ise âmm ile amelden daha sonra gelmiş olmamalıdır. Çünkü böyle bir durumda arlık tahsisten değil nesihden söz edilebilir.⁶³

Mütekellimin usulcülere göre nesih ile tahsis arasındaki temel fark: Nesih, lafzın, hükme devam üzerine delâletini, lafzın delâlet alanından çıkarmaktır. Bu kabule göre nesih, Allah'ın ilminde sabit olan hükmü kaldırmaktır. Tahsis ise, sıyganın umumundan çıkarılan şeyin, zaten lafzın delâleti alanına girmediğini açıklamaktır. Bir başka anlatımla tahsis, mütekelliminin, lafzın delâleti alanına giren müsemmalarından bir kısmını lafzı vazederken kastetmediğini beyan eder. Neshin 'beyan' anlamında olduğu görüşünü benimseyen mütekellimin usulcülerine göre ise, nesihle tahsis arasındaki temel fark: Nesih, nâsihin varit olduğu vakitten itibaren ilk teklifin irade edilmediğinin beyanıdır. Tahsis ise, lafzın delâlet alanına giren müsemmalarından bir kısmının, lafız vazedilirken lafızla irade edildiğinin beyanıdır. Bu âlimlere göre muhassısın, umum sıygaya bitişik/muttasıl olması şart iken neshin, lafızdan zaman bakımından sonra olması şarttır.⁶⁴

Gazzâlî nesh ile tahsis arasındaki farkı 5, Şevkani ise 20 madde halinde sıralamıştır;⁶⁵

a-Nitelikleri bakımından;

a1-Nesh; Önceden sabit olan hükmün kaldırılması, tahsis ise âmm lafızdan maksadın ne olduğunun beyanıdır.

a2-Tahsiste umumdan kastedilen neshte mensuh ile kastedilmeyen şey

⁶³ Zekiyyüddin Şaban, **İslam Hukuk İlminin Esasları** (Usulu'l-Fıkh). çev. İbrahim Kafî Dönmez, T.D.V. Yay., Ankara, 2000, 428.

⁶⁴ Abdülhamit SAĞIR **Kelamci Fıkıh Usulcülerinin Nesih Anlayışı**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış y. lisans tezi, Danışman: Mendres Gürkan.

⁶⁵ Sezayî Bekdemir, **Nasların Umumun Kıyasla Tahsisi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış y. lisans tezi, Danışman: Yunus Apaydın.

açıklanmaktadır.

a3-Tahsis âmın fertlerinden bir kısmı için söz konusu iken nesh, hem âmın bütün fertlerini hem de hâs'sı nesheder.

a4-Usul bilginlerin çoğuna göre tahsis; hem hükümlerde hem de haberlerde caiz ise sadece hükümlerde geçerlidir.

b-Delilleri bakımından;

b1-Nesh; ancak Şâriin hitabıyla, tahsis hem şer'i deliller hem de akıl ve karinelerle olabilir.

b2-Kıyasla tahsis caiz nesh caiz değildir.

b3-Tahsiste mukarenet, peş peşelik caizdir. Hatta beyanın geciktirilmesini caiz görmeyenlere göre "âmma mukarin olma" vaciptir.

b4-Tahsis, lafzın delaletini tahsisten sonra kalan kısımda - ihtilafı olmakla beraber- hakikaten ve mecazen devam ettirilebilir. Nesihte ise mensuhun delaletini gelecek açısından tamamen ref' eder.

c-Etkileri bakımından; Tahsise uğrayan âm lafız ile gelecekte amel edilebilir. Hücet olmaktan çıkmaz. Halbuki nesh mensuhun gelecekte geçerliliğini tamamen ortadan kaldırır.

1.14 NESH'LE İLGİLİ ESERLER

Mukâtil b. Suleyman'ın (ö. 150 / 767)'in en-Nâsîh ve'l Mensûh'u

Ebu Ubeyd Kâsım b. Selâm'ın (ö. 223 / 838)'in en-Nâsîh ve'l Mensûh'u

İbn Ebî Davûd es-Sicistânînin (ö. 275 / 888)'nin en-Nâsîh ve'l Mensûh'u

Ebu Muslim el-İsfehânînin (ö. 328 / 934)'nin en-Nâsîh ve'l Mensûh'u

Ebu Ca'fer en- Nahhâs'ın (ö. 338 / 949)'in en-Nâsîh ve'l Mensûh'u

Mustafa Zeyd'in en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i⁶⁶

⁶⁶ Halis Albayrak, **Tefsir Usûlü**, Şule Yay. , İstanbul, 1998, 168-169.

BİRİNCİ BÖLÜM

İZZET DERVEZE'NİN NESH OLGUSUNA BAKIŞI

Et-Tefsîru'l-Hadîs'te İzzet Derveze, nesh olgusuna dair görüşlerini Nahl Suresi 16 / 101. ayet tefsirinde açıklamıştır. Ayet meali şöyledir: *"Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz (İzâ beddelnâ âyeten: "Bir Kur'an ayetini başka bir ayetle değiştirdiğimiz zaman" anlamına geldiği söylenildiği gibi, bir hükmü, yahut bir emri başka bir hüküm veya emirle değiştirmek anlamına geldiği de söylenmiştir.) zaman -Allah neyi indirdiğini daha iyi bilir- "Sen yalnızca iftira edicisin" dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler."*⁶⁷ Bununla birlikte Bakara Suresi 2 / 106: *" Biz daha hayırlısını veya bir benzerini getirinceye kadar hiç bir ayeti kaldırmaz veya unutturmayız. Bilmez misin ki Allah, gerçekten her şeye güç yetirendir."*⁶⁸ Ayeti de nesh ve Kur'an'da değiştirme hakkında inceleme konusu olmuştur.

Nesih hakkında aklen ve naklen herhangi bir engel görmeyen alimler olduğu gibi bütün şekilleriyle neshin varlığını kabul etmeyen alimler de mevcuttur. Derveze neshin varlığını kabul edenleri üç gruba ayırmıştır: Birinci grup bazı ayetlerin tilavetinin neshedilip hükümlerinin baki kaldığını söylemektedir. Örnek olarak da metni hakkında ihtilaf edilen, muhsan (evlenmiş) olarak zina edenlerin recm edilmelerini ifade eden ayeti vermektedirler. Ayet şöyle nakledilmiştir: "Yetişkin bir erkek ile yetişkin bir kadın zina ederlerse, onları Allah katında bir ceza olarak mutlaka cellediniz; Allah çok güçlü ve hükmünde hikmet sahibidir." Yahut: "Yetişkin bir erkek ile yetişkin bir kadın zina ederlerse, tattıkları lezzete karşılık onları mutlaka recm ediniz; Allah çok güçlü ve hükmünde hikmet sahibidir."⁶⁹

İkinci grup ise bazı ayetlerin hükümlerinin neshedilip tilavetlerinin baki kaldığını söylemişlerdir. Şayet bu ayetlerin hangi ayetler olduğu konusunda

⁶⁷ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, VI, 98.

⁶⁸ Derveze, *a.g.e.*, VI, 98.

⁶⁹ Derveze, *a.g.e.*, IV, 53.

fikir birliği yoktur. Bu grup şu ayetleri örnek olarak vermektedir: Bakara Sûresinde anne ve babaya vasiyet etmek ile ilgili 180. ayet: *"Birimize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır (mal) bırakacaksa; anaya, babaya, yakınlarla uygun bir biçimde vasiyet etmek, Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur."* Nisa Sûresinde anne-baba için çocuklarının bıraktığı mirastan bir pay tayin eden 11. ayetle neshedilmiştir: *"Allah size, çocuklarınız hakkında; erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuş ise, ona üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir (düşer)...."*⁷⁰

Başka bir örnek de Mücadele Sûresindeki, müslümanlara Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp konuşmalarından önce sadaka vermelerini emreden ayetler ile hemen sonra gelen ve bu ayetlerin hükmünü kaldıran ayetlerdir: *"Ey iman edenler, Peygambere gizli bir şey arz edeceğiniz zaman, gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet (buna imkan) bulamazsanız, artık şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir. Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermekten korktunuz mu? Çünkü yapmadınız. Allah da sizi affetti. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin Allah'a ve elçisine itaat edin. Allah yaptıklarınızı bilmektedir."*⁷¹ Diğer bir örnek de Enfal Suresinde bulunmaktadır. Surede müslümanların kendilerinden sayıca on kat fazla olan topluluklarla savaşabilecekleri hükmü yer almışken, bu iki kata kadar indirilerek hafifletilmiştir: *"Ey Peygamber, mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabreden yirmi kişi olsa, iki yüz kâfiri yenerler. Sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü kâfirler, anlamaz bir topluluktur. Şimdi Allah sizden (yükünüzü) hafifletti ve sizde zayıflık olduğunu bildi. Bundan böyle sizden sabreden yüz kişi olsa, iki yüz kâfiri yenerler. Ve eğer sizden bin kişi olsa, Allah'ın izniyle iki bin kâfiri yenerler. Allah, sabredenlerle*

⁷⁰ Derveze, a.g. e. , VI, 99.

⁷¹ Mücadele, 58 / 12 - 13.

*beraberdir."*⁷²

"Üçüncü grup da bazı rivayetlere dayanarak, bazı ayetler daha önce okunuyordu, sonradan hem tilaveti (okunuşu), hem de hükmü neshedildi, demektedir. Buna örnek olarak nakledildiğine göre Kur'an'da nikahlanmayı haram kılacak olan emme sayısını belirleyen bir ayet vardı: "Bilinen on kere emmek..." şeklinde. Sonra bu ayet "bilinen beş kere emme" hükmüyle neshedildi; daha sonra da hem tilaveti, hem de hükmü kaldırıldı."⁷³

Derveze'nin ifadesine göre bir kısım alimler de bazı rivayetlere dayanarak şöyle demektedir: Okunan birtakım ayetler vardı, sonra bunlar neshedildi veya unutturuldu. Beyyine Sûresinde bulunduğu nakledilen şu ayetler gibi: "Eğer insanoğlu bir vadi dolusu mal istemiş olsa ve o mal kendisine verilse, ikincisini isterdi; ikincisini istediğinde o da verilse, üçüncüsünü isterdi; insanoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Allah tövbe edenlerin tövbesini muhakkak kabul eder. Allah katında makbul olan din hanîf dinidir; yahudilik ve hristiyanlık değil; kim iyilik olarak bir iş yaparsa ona nankörlük etmesin".⁷⁴

Derveze bir kısım kimselerin ise, Allah'ın ilim ve hikmetine uygun görmeyerek bütün çeşitleriyle neshin varlığını kabul etmediklerini nakleder. Çünkü bunlara göre nesh olayında "bedâ", yani "Allah'a indirdiği ve takdir ettiği şeyden dönmek daha uygun gözüksü" anlamı vardır. Yine bu kimseler Allahu Tealayı böyle bir şeyden münezzehten tutarak, gerçekte hiçbir kuvvetli senede dayanmayan rivayetleri inkar etmektedirler. "Burada sahih beş kitap sahibi, Buharî, Müslim, Ebu Davûd, Tirmîzî ve Nesâî tarafından nakledilen recm rivayetini istisna ederek zahirinde nâsih ve mensûhu gösteren yönlerini te'vil etmektedirler. Fakat çoğunluğa göre akıl ve nakil yönünden, tilavet olarak veya hüküm olarak neshin olmasına bir engel yoktur ve bu "bedâ"

⁷² Enfal, 8 / 65 – 66.

⁷³ Derveze, **a.g.e.** , VI, 99.

⁷⁴ Derveze, **a.g.e.** , VI, 100.

anlamına gelmez. Allah hükmünde hikmet sahibidir; dilediğini takdir ederek istediğini indirir, istediğini de hükmü gereği değiştirir ve bu, şartların değişmesiyle hükümlerin de değişmesini gerekli kılan Allah'ın hikmetine ters düşmemektedir.”⁷⁵

Derveze, Bakara Suresindeki 2 / 106. ayet ve Ra'd Suresi 13 / 39. ayeti de bu görüşü te'yit eden ayetler arasında saymaktadır. (*Rad 13 / 39: "Allah dilediğini siler, (dilediğini) bırakır. Ana kitap O'nun yanındadır."*) Derveze'ye göre prensip olarak neshin olabirliğini engelleyecek bir delil yoktur; bu, ister tilavetin baki kalıp hükmün neshedilmesi olsun, isterse hem hükmün hem de tilavetin neshi olsun. “Çünkü Kur'an vahyi Hz. Peygamberin hayatında meydana gelen olaylar ve şartlarla irtibat halindeydi, bu olaylar ve şartlar sürekli geliyor ve değişiyordu. Kur'an vahyinin de buna uygun olarak bu seyri takip etmesi tabiidir.”⁷⁶

Fakat Derveze nesih türlerinden, tilavetin neshedilip hükmün baki kaldığını söyleyen görüşü kabul etmemektedir. Çünkü Derveze'ye göre bunda anlaşılabilir bir hikmet yoktur. Bu türe örnek olarak verilen recm ayetinin, sahih kitapların rivayet ettiği hadise rağmen çok büyük bir önemi bulunmaktadır. Derveze, içerisinde çok önemli bir hüküm bulunan recm ayetinin hükmü baki kalmasıyla birlikte neshedilmesinin hikmetini anlama hususunda şaşkın olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla neshin bu çeşidinin varlığını kabul etmemektedir.⁷⁷

Özetle; yazarımız neshte aklî ve naklî bir engel görmeyerek neshin varlığını kabul etmektedir. Ayetlerin hükümlerinin neshedilip tilavetlerinin bâkî kaldığı türü ve hem tilavetlerinin hem de hükümlerinin neshedildiği türü kabul etmektedir. Fakat ayetlerin tilavetlerinin neshedilip, hükümlerinin bâkî kaldığı türünde bir hikmet göremediğinden, bunun hikmetini anlama noktasında

⁷⁵ Derveze, a. g. e. , VI, 100.

⁷⁶ Derveze, a. g. e. , VI, 100.

⁷⁷ Derveze, a. g. e. , VI, 100.

şaşkın bir durumda olduğundan neshin bu şeklini kabul etmemektedir.

1.1.ET-TEFSÎRU'L-HADÎS'TE NESH OLGUSUNUN VARLIĞINA İLİŞKİN AYETLER

İzzet Derveze'nin et-Tefsîru'l-Hadîs isimli eseri, Kur'an-ı Kerim'in kronolojik olarak tefsir edilmiş ilk tefsiridir. Bu nedenle ayetleri incelerken bu hususa dikkat edeceğiz. İlk önce konumuzla ilgili olan Nahl 16 / 101. ayeti inceleyeceğiz.

1.1.1. Nahl 16 / 101

İzzet Derveze nesh meselesi hakkındaki görüşlerini bu ayetin tefsirinde açıklamıştır. Ayrıca ayetin tefsirinde, Kur'an'da ayet değişikliği karşısında kâfirlerin tutumunu anlatmıştır. Hz. Peygamber yeni ayeti okuyup önceki neshedilen ayeti bıraktığında, kâfirler bunu fırsat olarak değerlendirmişler ve bunu Hz. Peygamber'in "*Kur'an Rabbani bir vahiydir*" iddiasının yalan olduğuna delil göstermişler ve Hz. Peygamberi Allah'a iftira eden kişi olarak nitelendirmişlerdir. "O'na vesvese verip söz atan sadece Şeytan'dır, yoksa Allah'ın vahyi değildir, bu değiştirme bunun delilidir" demişlerdir. Peygamber'e iman eden fakat iman kalplerine henüz yerleşmeyen bazı kişiler bu olaydan ve kâfirlerin propagandalarından etkilenip dinden dönmüşlerdir. Derveze bu ayetlerden sonra gelen ayetlerin de bunu gösterdiğini ifade etmektedir. Bunun üzerine, vahyin hikmeti gereği, onlara buradaki ayetlerde geldiği şekilde cevap verilmiştir. Şeytanın kesinlikle Hz. Peygamber'e herhangi bir etkisinin olamayacağı belirtilmiştir. Hz. Peygambere şeytandan Allah'a sığınması emredilmiştir. Ayetlerde Peygamber ve mü'minler teskin edilip kâfirler kınanmıştır.⁷⁸

⁷⁸ Derveze, a. g. e. , VI, 101 – 102.

1.1.2. Ra'd 13 / 39

Meali: *"Allah dilediğini ortadan kaldırır ve bırakır. Kitabın anası O'nun katındadır."*⁷⁹

"Ayette her şey için Allah katında belirlenmiş bir süre olduğu, O'nun insanlar tarafından bilinen ve bilinmeyen her şey üzerinde kayıtlandırılmaz bir tasarruf yetkisine sahip olduğu vurgulanmaktadır. Her şey Allah'ın bilgisi ve iradesi dahilinde gerçekleşmektedir. Allahu Teala'nın eşya ve olaylara egemen kıldığı hikmeti, bir şeyin kalmasını geçerliliğini ön görürse kalır, geçerliliğini sürdürür. Bir şeyin de yürürlükten kaldırılmasını (neshini), değiştirilmesini, dönüştürülmesini ve silinmesini ön görürse, yürürlükten kaldırılır, değiştirilir, dönüştürülür ve silinir."⁸⁰

Kısacası Derveze, bu ayetin neshin varlığını desteklediğini ifade etmektedir.

1.1.3. Bakara 2 / 106

Meali: *"Biz daha hayırlısını veya bir benzerini getirinceye kadar hiç bir ayeti neshetmez veya unutturmayız.* (Nunsiha: Bir görüşe göre kelimenin kökü "nesiye" (unutma)dir. Onu hafızasında tutanın ya da hatırlayanın unutmasını sağlarız. Bir diğer görüşe göre, kelimenin kökü "ecl" (erteleme)dir. Askıya alma, tehir etme anlamına gelir. Bazıları "nunsi'ha", bazıları "nunsieha" bazıları da "nunsiheha" (sana unuttururuz) şeklinde okumuşlardır.) *Bilmez misin ki Allah, gerçekten her şeye güç yetirendir."*⁸¹

⁷⁹ Derveze, a.g.e. , Çev: Vahdettin İnce, IV, 396.

⁸⁰ Derveze, a. g. e. , VII, 72.

⁸¹ Derveze, a. g. e. VII, 219.

Derveze'ye göre, bu ayetlerin indiği ortamda Hz. Peygamberin emirleri veya Kur'an ayetleri bağlamında değiştirme ya da erteleme anlamında nesh olayı olmuştı. “ Daha sonraki ayetlerde (142 - 150. ayetler) Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a yapılan kible değişikliğinden, yahudilerin bu duruma karşı çıkmalarından ve zihinleri bulandırmak için çeşitli girişimlerde bulduklarından söz edilmektedir. Bu da yukarıdaki ayet-i kerime ile bu olay arasında bir bağlantı olması ihtimalini akla getirmektedir. Kur'an'ın ifade tarzı ayrıca ayetin mutlak bir ifadeye sahip olması, yukarıdaki değerlendirmenin doğruluğunu pekiştirici niteliktedir. Ayrıca Kur'anî ilimlerde otorite sayılan Suyutî, Taberî gibi bilginler, kible değişikliğini Kur'an'ın gerçekteşirdiği nesh olayları kapsamında değerlendirmişlerdir.”⁸²

Et-Tefsîru'l-Hadîs'te nesh olgusunun varlığıyla ilgili bu üç ayeti incelediğimizde anlıyoruz ki: Allahu Teâlâ'nın hikmeti, bir şeyin kalmasını geçerliliğini ön görürse kalır, geçerliliğini sürdürür. Bir şeyin de yürürlükten kaldırılmasını (neshini), değerştirilmesini, dönüştürülmesini ve silinmesini ön görürse, yürürlükten kaldırılır, değerştirilir, dönüştürülür ve silinir. Bu son derece tabidir.

⁸² Derveze, a. g. e. , VII, 221.

İKİNCİ BÖLÜM

ET-Tefsîru'l-Hadîs'te Neshe Konu Olan Ayetler

1.1. Kafirlerle Savaşmanın Şartı

İzzet Derveze'nin incelemekte olduğumuz eseri Kur'an'ı Kerim'in kronolojik olarak tefsir edilmiş ilk tefsiridir. Bu sebeple neshe konu olan ayetleri incelerken bu hususa özen göstereceğiz. Kafirlerle savaşmanın şartıyla ilgili olarak ilk önce Kâfirûn Sûresini inceleyeceğiz. Fakat burada bahsedilen konu ile ilgili olan diğer ayetleri de birlikte inceleyeceğiz ki, yazarın görüşlerine bir bütün olarak bakıp daha iyi anlayabilelim.

1.1.1.Kafirun Suresi

Meali: "1- De ki: Ey kafirler!

2- Ben kulluk ettiklerinize kulluk etmem.

3- Siz de benim kulluk ettiğime kulluk etmezsiniz.

4- Ben asla, sizin kulluk yaptığınıza ibadet edici değilim.

5- Siz de benim yapmakta olduğum kulluğu yapıcı değilsiniz,

6- Sizin dininiz size, benim dinim banadır."⁸³

"Surede: Hz. Peygamberin peygamberliğini kabul etmeyenlere, kendisinin onların kulluk ettikleri şeylerin dışında (Allah'a) kulluk ettiğini, kendisinin, konumunu devam ettirmekle sorumlu olduğunu, onların da kendi konumlarını devam ettirmek hakkına sahip olduklarını, her iki tarafın, kendileri için kabul ettikleri dini seçme hakkına sahip olduğunu ilan etmesi Peygamber'e emredilmiştir."⁸⁴

⁸³ Kafirun, 109 / 1 – 6.

⁸⁴ Derveze, a. g. e. , I, 184.

İslam herkesin kendi dinini özgürce yaşamasına müsaade etmiştir. Kafirlerle de belirli şartlarda savaşılmıştır. Rasulullah'ın katıldığı savaşlar incelendiğinde şu sonuç çıkacaktır: Hz. Peygamber sadece düşmana karşı koymak ve düşmandan intikam almak, bir işkenceye engel olmak, bir haini cezalandırmak, haksızlık edenleri yola getirmek, bir müslümanın öcünü almak, İslam'a davet ve O'nu kabul etme özgürlüğünü garanti altına almak, yapılan anlaşmanın bozulması, müslümanlara karşı düşmanlık veya komplo düzenlenmesine karşı gözdağı vermek ve benzeri sebeplerden dolayı herhangi bir topluluğa karşı seriyye göndermiş veya savaş açmıştır.⁸⁵ Yani Peygamberin savaşları hep savunma amaçlıdır.

“Eğer her kâfir ve müşriğe karşı savaşmak bir İslamî prensip olsaydı; durumu, yaşı ve tavrı ne olursa olsun her kâfir ve müşrik ile savaşılması gerekirdi. Fakat ne Hz. Peygamber zamanında, ne de O'nun Raşit halifelerinin döneminde asla böyle bir şey olmamıştır.”⁸⁶

1.1.2. Ankebut 29 / 46

Kafirlerle hangi durumlarda savaşılacağı konusuna açıklama getiren ayetlerden biri de Ankebut Suresi 29 / 46. ayettir. Ayetin meali şöyledir: *“İçlerinde zulmedenleri hariç olmak üzere, kitap ehliyle en güzel olan bir tarzın dışında mücadele etmeyin. Ve deyin ki: Bize ve size indirilene iman ettik; bizim ilahımız da sizin ilahınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuz.”*

Ayetteki emrin esası şudur: “Müslümanlar Kitap ehlinde olanlarla tartışırken, ilke ve öz açısından aynı olduklarını vurgulamalıdır. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'e indirilen kitaba inandıkları gibi müslümanlar da onlara indirilen kitaplara inanmaktadırlar. Onlar da müslümanların bildikleri, ibadet ettikleri ilahı bilip ibadet ediyorlar. Kendilerini, bu tek ve ortaksız ilaha

⁸⁵ Derveze, a. g. e. , I, 192.

⁸⁶ Derveze, a. g. e. , I, 193.

teslim etmişlerdir.”⁸⁷

Ayette ehli kitaptan zulmedenlerin dışındaki kesime, güzel muamelede bulunulması istenmiştir. Dolayısıyla ortada zulüm yoksa savaş istenmemiştir. Derveze bu ayetin, kılıç ayeti olarak ifade edilen ayetle mensuh edildiğini iddia edenlere katılmayarak ayetin muhkem olduğunu ifade eder. Yani O’na göre sadece zalimlik yapanlarla savaşmak caizdir. Ayrıca Hz. Peygamberin uygulamaları ile Tevbe Suresinde ve başka surelerde yer alan ilgili ayetlerin içerdiği direktifler de bu görüşü desteklemektedir.⁸⁸

1.1.3.Enfal 8 / 61 – 63

Müslüman olmayanlarla ne gibi durumlarda savaşılacağına dair bize ışık tutan ayetlerden biri de Enfal Suresi 8 / 61 ila 63. ayetlerdir. Ayetlerin meali şöyledir: “61- *Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O, işitendir, bilendir.*
62- *Eğer sana hile yapmak isterlerse (korkma) Allah sana yeter. O ki, yardımıyla seni ve mü'minleri destekledi.*
63- *Ve onların kalplerinin arasını uzlaştırdı. Sen yeryüzünde bulunan her şeyi verseydin, yine onların kalplerinin arasını uzlaştıramazdın. Çünkü O, daima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.”*

Ayette düşmanlar barışa yanaştığında, Hz. Peygamberin de barışa yanaşması istenmektedir. Düşmanın hile ile barışa yanaşması ihtimali olsa bile Hz. Peygamberin barışa yanaşması öngörülmektedir. Ayrıca ayetlerde düşmana gerektiğinde karşı koymak ya da düşmanın gözünü korkutmak amacı ile savaşa hazırlıklı olmak ve her iki durumda da Allah’a güvenmek emredilmektedir.⁸⁹

⁸⁷ Derveze, a. g. e. , VII, 22.

⁸⁸ Derveze, a. g. e. , VII, 27.

⁸⁹ Derveze, a. g. e. , VIII, 52 – 53.

Derveze'nin naklettiğine göre İbn Kesir ve Tabresi gibi müfessirler, ayette *“barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş”* emrinin *“kitap ehli ve müşriklerle, boyun eğip cizye verinceye kadar savaşın”* emri ile neshedildiğini söylemişlerdir. Fakat Derveze'ye göre hükmün neshedilmediğini söylemek Kur'an'ın mesajına daha uygundur.⁹⁰

1.1.4.Nisa 4 / 90

Müslüman olmayanlar ile hangi durumlarda savaşılabileceğini anlatan ayetlerden biri de Nisa Suresi 4 / 90. ayettir. Ayette mealen şöyle buyrulur: *“Ancak aranızda anlaşma bulunan bir topluluğa sığınanlar ne sizinle ne de kendi toplumlarıyla savaşmaktan (istemediklerinden) yürekleri sıkılarak size gelenler müstesna. Allah dileseydi onları başınıza bela ederdi de sizinle savaşarlardı. Artık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilir de sizinle savaşmazlar ve barışı size bırakırlarsa, bu durumda Allah size onların da aleyhinde bir yola girme hakkı vermemiştir.”*

Derveze ayetlerde, müslümanlarla aralarında barış ve anlaşma bulunan bir topluluğa sığınanlar veya müslümanlara gelerek özür dileyip müslümanlarla ve kendi kavimleri ile savaşmayı istemeyen kişilerle, düşmanlık ve savaş içerisinde olunamayacağını anlatıldığını ifade eder. Ayrıca devamında, *“Allah dileseydi onları başınıza bela ederdi de sizinle savaşarlardı”* cümlesi de Allah Teala'nın müslümanlara bir iyilik olarak onlara barışı ilham ettiğini ve bu nedenle müslümanların onların aleyhine davranamayacağını belirtir.⁹¹

Derveze; Taberi, Hazin ve Tabresi gibi müfessirlerin bu ayetin, Tevbe sûresinin beşinci ayetini yani müşriklerin katlini emreden ayeti neshettiğini söylediklerini nakleder.⁹² Ayetin metni şöyledir: *“Haram aylar çıkınca*

⁹⁰ Derveze, a. g. e. , VIII, 54.

⁹¹ Derveze, a. g. e. , IX, 133.

⁹² Derveze, a. g. e. , IX, 135.

müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayın, onları hapsedin ve onları gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tövbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekatı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."

Derveze, Tevbe sûresinin beşinci ayetinden önce ve sonra gelen ayetlerin, müslümanlarla anlaşma yapanları istisna ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca ayetlerin, müslümanlarla anlaşma yapanlara ahitlerinde dosdoğru olmalarını ve ahitlerini müddeti bitinceye kadar tamamlamalarını emrettiğini anlatmaktadır. Buna bağlı olarak ayetin neshedildiğini söyleyen kavle göre, özellikle muahede yapan kişilere göre bu kavil görüş, garip ve yersizdir.⁹³ Dolayısıyla Derveze burada neshin olmadığını belirtmektedir.

1.1.5. Mümtahine 1 - 2 ve 7 - 8

Müslümanların düşmanları ile hangi şartlarda savaşabileceğini ifade eden ayetlerden birkaçı da Mümtahine Suresinde bulunmaktadır. Ayetler mealen şöyledir: "1- *Ey iman edenler! Düşmanlarımı ve düşmanlarınızı dost edinmeyiniz. Siz onlara sevgi yöneltiyorsunuz; oysa onlar, Hak'tan size geleni inkar etmiş, Rabbiniz olan Allah'a inandığınız için sizi ve Peygamber'i yurdunuzdan sürmüşlerdir. Şayet siz benim yolumdan cihat etmek ve benim rızamı kazanmak amacıyla çıkmışsanız, onlara karşı nasıl olur da sevgi beslersiniz. Ben gizlediğinizi ve açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur.*

2- *Eğer onlar sizi ele geçirirlerse size düşman olurlar, ellerini ve dillerini kötülükle size uzatırlar. Ve küfre düşmenizi arzu ederler.*

7- *Belki Allah sizlerle, onlardan düşman olduklarınız arasında bir sevgi oluşturur. Allah güç yetirendir ve Allah bağışlayandır, esirgeyendir.*

⁹³ Derveze, a. g. e. , IX, 136.

8- *Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever.*"

Derveze ayetlerin, Allahu Tealanın müslümanlar ile düşmanları arasında bir dostluk durumu oluşturabileceğini belirttiğini ifade eder. Ayrıca ayetlerde, mü'minlerle savaşmayan, müminlerin hürriyetlerini çiğnemeyen, müminlere eziyet etmeyen ve müminleri yurtlarını terk etmeye zorlamayan kafirlere iyilik yapılabilceği, adaletli davranılabileceği ve güzellikle muamelede bulunulabileceği açıklanmaktadır. Fakat mü'minleri, kendileriyle savaşanlara, hürriyetlerini çiğneyenlere ve yurtlarını terk etmeye zorlayanlara karşı dostluk ve sevgi beslemekten alıkoymaktadır. Kim bunlara karşı dostluk beslerse o günahkardır.⁹⁴

Derveze bu ayetin de Tevbe Suresi beşinci ayet tarafından neshedildiğini söyleyenlerin görüşüne katılmamaktadır. Çünkü O'na göre ayetlerin öncesi ve sonrası dikkatle okunursa burada neshin olmadığı sonucu çıkar.⁹⁵ Zaten Hz. Peygamber ve raşit halifeler de elinden ve dilinden zarar görmediklerini kendi hallerine bırakmıştır. Onlarla savaş durumunda olmamıştır.

1.1.6.Tevbe 9 / 4 - 5:

Müslüman olmayanlar ile ne gibi durumlarda savaşılabilceğini açıklayan ayetlerden birkaçı da mealen şu şekildedir: *"Ancak müşriklerden kendileriyle anlaşma imzaladıklarınızdan (anlaşma şartlarından) hiçbir şeyi eksiltmeyenler ve size karşı hiç kimseye arka çıkmayanların anlaşmalarının kendilerine tanıdığınız süreye kadar tamamlayın. Çünkü Allah, muttaki olanları sever.*

⁹⁴ Derveze, a. g. e. , XII, 12-13.

⁹⁵ Derveze, a. g. e. , XII, 16.

5- Haram ayları çıkınca müşrikleri her nerede bulursanız öldürün, onları tutuklayın, kuşatın ve tüm geçit yerlerini kesip tutun. Eğer tevbe edip, namaz kılarlarsa ve zekatı verirlerse yollarını açiverin. Muhakkak ki, Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”

Derveze ayetlerde, müslümanlarla anlaşma yapan ve bu anlaşmalarına vefa gösterenlere karşı müslümanların da anlaşmayı süresinin sonuna kadar uygulaması gerektiğini ifade ettiğini açıklar. İkinci ayette ise müslümanların, haram aylar çıktıktan sonra müşriklerle nerede bulurlarsa savaşmalarını, onları sürgün etmelerini fakat tövbe ederek namaz kıldıkları ve zekat verdikleri takdirde onlara ilişmemelerini emretmektedir. Çünkü Allah tövbe eden kulları için çok bağışlayan ve esirgeyendir.⁹⁶

“Müfessirler, bu ayetlerden ikincisini “kılıç ayeti” olarak isimlendirmiş ve bunun müşriklere karşı yumuşak ve müsamahalı davranmayı, onlara mühlet vermeyi, onlara aldırmamayı, onlardan yüz çevirmeyi ve onları bağışlamayı emreden tüm ayetleri neshettiğini ve mutlak olarak onlarla savaşmayı gerektirdiğini söylemişlerdir. Bazıları anlaşması bulunanları anlaşmanın bitimine kadar bundan istisna ederken, bazıları da bu istisnayı da yapmayarak bu ayetin nazilinden sonra onlardan artık müslüman olmaları dışında hiçbir şeyin kabul edilmeyeceğini belirtmiştir.”⁹⁷ Dervezeye göre bu görüşlerde aşırılık söz konusudur ve bu görüş, düşmanlar dışındaki kimselerle savaşılmayacağını, barış ve iyi ilişkiler içerisinde olanlara ilişilmeyeceğini, onlara iyilikte bulunup adil davranılacağını belirten muhkem ayetleri içeren Kur'ani ilkelerle tenakuz içerisindedir.⁹⁸

Özetle Derveze için ayet, özünden ve manasından anlaşılacağı gibi kendileriyle anlaşma yapılan ve bu anlaşmalarını çiğneyen müşriklerle savaş hakkındadır. Bu ayetin kılıç ayeti sayılarak mutlak anlamda bütün müşrikleri kapsadığını söylemek, ayeti ruhunun ve bağlamının kabul etmediği bir

⁹⁶ Derveze, a. g. e. , XII, 75.

⁹⁷ Derveze, a. g. e. , XII, 76.

⁹⁸ Derveze, a. g. e. , XII, 76.

mecraya taşımak olur. Ayrıca bu ayetin Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde belirtilen dinde zorlamanın olmadığı, Allah yoluna hikmet ve güzel sözlerle çağırılması, en güzel şekilde mücadele edilmesi, Müslümanlarla savaşmayan ve onları yurtlarından sürüp çıkarmayan kişilere iyilik yapmaya teşvik edilmesi gibi genel ve kesin ilkeleri neshettiğini söylemek de doğru olmaz.

1.1.7.Tevbe 9 / 6

Müslüman olmayanlar ile hangi durumlarda savaşılacağını anlatan ayetlerden biri de Tevbe Suresi 9 / 6. ayettir. Ayet mealen şöyledir: *“Eğer müşriklerden biri senden güvence isterse ona güvence ver ki Allah'ın sözünü işitsin ve sonra onu güvenlik içinde olacağı bir yere ulaştır. Bu onların bilmeyen bir topluluk olmaları nedeniyle.”*

“Bu ayette müslümanlar ve müslümanların yöneticileri için prensipler vardır. Müslüman yöneticiler, kendilerine karşı savaşan düşmanlar bile olsa insanlara Allah'ın kelamını dinleme fırsatı vermeleri, İslam'ın ilke ve hedefleri konusunda onlarla tartışmaları, başkalarının kendilerine yaptıkları ilticayı kabul etmeleri, onların amacı bu ülke ve hedefleri tanımak olmasa bile onları himaye etmeyi kabul etmeleri gerekir.”⁹⁹

Derveze, Dehhak ve Suddi'den gelen bir rivayete göre bu ayetin bir önceki ayetle neshedildiğini nakleder. Fakat Dervezeye göre ayet muhkemdir ve Hz. Peygamberin hidayete erdirici tebliğiyle uyum arz etmektedir.¹⁰⁰

1.1.8.Tevbe 9 / 36 - 37

Müslüman olmayanlar ile hangi durumlarda savaşılacağını anlatan ayetlerden bazıları da Tevbe Suresi 9 / 36. ve 37. ayettir. Ayet mealen şöyledir: *“36 Şüphesiz Allah katında ayların sayısı yerleri ve gökleri yarattığı*

⁹⁹ Derveze, a. g. e. , XII, 83.

¹⁰⁰ Derveze, a. g. e. , XII, 82.

günden beri Allah'ın kitabında on ikidir. Bunlardan dördü haram(ayları)dır. İşte dosdoğru din budur. O haram aylarda kendinize zulmetmeyiniz ve nasıl ki müşrikler sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlarla topyekün savaşın. Bilin ki Allah muttakilerle (korunanlar) beraberdir.

37- (Haram ayları) ertelemek, ancak küfürde bir artıştır. Kafirler bununla saptırılır. O(haram ayı)nu bir yıl helal sayarlar, bir yıl da haram sayarlar ki Allah'ın haram kıldığıının sayısını denkleştirip Allah'ın haram kıldığıını helal yapsınlar. Yaptıklarının kötülüğü kendilerine süslü gösterildi. Muhakkak ki Allah kafirler topluluğunu hidayete erdirmez.”

Ayetlerde haram aylardan bahsetmektedir. Derveze, haram aylarda bu ayların saygınlığını ortadan kaldıran "erteleme" işlemine başvurarak "nesi" geleneğini sürdüren kafirlerin, kendi nefislerine zulmettiğini ve böylece küfürlerinin arttığını ifade eder. Çünkü bu nesi işlemi ile Allah'ın bizzat haram kıldığıını helal sayıyorlar ve helal kıldığı ayları da haram aylar haline getirmiş oluyorlar. Ayrıca Derveze, ayetin son bölümünde müslümanların müşriklerle, topluca ve kenetlenerek savaşmalarının teşvik edildiğini, Allah'ın; haram ayların saygınlığına dikkat edenleri desteklediği ve zafere erdirdiği güvencesinin verildiğini anlatmaktadır.¹⁰¹

Derveze; bu ayeti de bu sûrenin beşinci ayeti gibi kılıç ayeti olarak değerlendiren ve bu ayetlerin, Kur'an'da müşriklere karşı yumuşak davranmak, onlardan el çekmek, İslam'dan başkasını da onlardan kabul etmekle ilgili her ne varsa hepsini neshettiğini söyleyenlere karşı çıkmıştır. “31. ayet hristiyan ve yahudileri, müşriklere dahil etmiş ve müslümanlara boyun eğip cizye vermeleri durumunda onlardan el çekmeye izin vermiştir. İşte bu, söz konusu ayetin diğer ayetleri neshetmediğine dair Kur'ani bir delildir. Dolayısıyla bu cümle nasih olmayıp işaret ettiğimiz Kur'an'ın genel ilkelerini teyit etmektedir.”¹⁰²

¹⁰¹ Derveze, a. g. e. , XII, 134.

¹⁰² Derveze, a. g. e. , XII, 136-137.

1.1.9.Casiye 45 / 14 - 15:

Müslüman olmayanlarla ne gibi durumlarda savaşılacağına dair bize ışık tutan ayetlerden biri de Casiye Suresi 45 / 14 ve 15. ayetlerdir. Ayetlerin meali şöyledir: “14 İman etmekte olanlara de ki: (Allah'ın) Onları kazanmakta olduklarıyla cezalandırması için Allah'ın günlerini ummakta olmayanları (şimdilik) bağışlasınlar.

15- Kim salih bir amelde bulunursa, kendi nefsi lehinedir, kim de kötülük yaparsa, artık o da kendi aleyhinedir. Sonra siz Rabbinize döndürüleceksiniz.”

Dervezeye göre ayetlerde, Allah'ın azabını ve intikamını tasavvur etmeyen, gaflette bulunan kafirlere karşı kinlerini tutmalarının mü'minler için daha güzel olduğu ifade ediliyor. Bu idraksizliklerinden kaynaklanan eylemlerine müsamaha etmeleri, bunun sonucu olarak ortaya koydukları davranışlarını görmemezlikten gelmeleri müslümanlardan isteniyor.¹⁰³ Çünkü o dönemde müslümanlar çok azınlıktılar, düşmanları ise sayı ve mal açısından çok güçlüydüler. Eğer müslümanlara, düşmanlarıyla karşılaşmaya izin verilseydi kafirler için öldürücü darbeyi indirme fırsatı doğacak ve olaylar gelişecekti. Bu da İslam için kötü sonuçlar doğurabilirdi.¹⁰⁴

Derveze, bu ayetlerin Medine'de inen savaş ayetleriyle neshedildiğini ifade edenlere karşı çıkar. O'na göre ayet neshedilmemiştir.¹⁰⁵ Çünkü Müslümanların Mekke'deki sosyo-ekonomik durumları ile Medine'deki durumları farklılık arz etmektedir. Bu sebeple de mekki ayetlerde sabrederek, görmezden gelerek davranılması tavsiye edilmiştir. Medeni ayetlerde ise düşmana misliyle mukabele edilmesi emredilmiştir.

1.1.10.Araf 7 / 199 - 202

¹⁰³ Derveze, a. g. e. ,V, 259.

¹⁰⁴ Derveze, a. g. e. ,V, 260.

¹⁰⁵ Derveze, a. g. e. ,V, 261.

Müslüman olmayanlar ile hangi durumlarda savaşılabileceğini anlatan ayetlerden bazıları da Araf Suresi 7 / 199 ila 202. ayetlerdir. Ayetler mealen şöyledir: *“199 Affı (mallarından sadaka için olanı, insanların özür dilemelerini, onlara kolaylık ve müsamaha etmeyi) al, örfü (her hayrı, salahı, mubahı ve ihsanı ve bunun altına gireni) emret, cahillere (uyanlara, inkarcılara, beyinsizlere) aldırış etme.*

200- Ne zaman şeytandan bir kötü vesvese seni dürtüklerse, Allah'a sığın; çünkü O, işitendir, bilendir.

201- Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytandan gelen kötü bir düşünce, günah ve vesvese dokunduğu zaman (Allah'ın sevap ve cezasını) hatırlarlar, hemen (gerçeği) görürler.

202- Cahil kardeşleri ise onları azgınlığa çekerler, hiç yakalarını bırakmazlar.”

Derveze'ye göre ilk ayet Peygamber'e, insanları bağışlamasını, özürlerini kabul etmesini, sert ve müsamahasız olmamasını farz kılmıştır. Cahillerin cehaletini, taşkınlıklarını dikkate almamasını, onlardan yüz çevirmesini istemiştir. İkinci ayet ise ona şeytanın vesveselerinden Allah'a sığınmasını buyurmuştur. Üçüncü ve dördüncü ayetlere gelince, muttaki mü'minleri övmeyi, kâfirleri, cahilleri kınamayı içermektedir.¹⁰⁶

İlk ayetin, Hz. Peygamber'e, kafirlerle, münafıklarla savaşmasını ve onlara şiddetli davranmasını emreden ayetlerle neshedildiğini söyleyenlere karşın Derveze burada nesh olmadığını ifade eder. O'na göre ayet, peygambere ve bütün insanlığa rabbani bir plan sunmuştur. Bu plan Mekki ve Medeni değişik ayetlerle desteklenmektedir. Örneğin Al-i İmran sûresi 3 / 104. ayeti: *“İçinizden hayra çağırın, iyiliği emredip, kötülükten men eden bir topluluk olsun, işte onlar başarıya erenlerdir.”* Nisa sûresi 4 / 63. ayeti: *“Allah onların kalplerinde olanı bilir. Onlara aldırma, onlara öğüt ver ve onların içlerine işleyecek güzel söz söyle.”* Fussilet sûresi 34. ayeti: *“İyilikle kötülük*

¹⁰⁶Derveze, a. g. e. , II, 198.

bir olmaz (sen kötülüğü) en güzel şeyle sav. O zaman bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dosttur." Al-i İmran sûresi 3 / 159. ayeti "Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi. Öyleyse onlar(in kusurların)dan geç, onlar için mağfiret dile. (Yapacağın) iş(ler) hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a dayan; çünkü Allah kendine dayanıp güvenenleri sever."

“Denilebilir ki ayet; insanların kötü ahlâklarına karşı affetmeyi, onlarla ilişkilerde bağışlamayı, cahillerinin taşkınlıklarını görmemezlikten gelmeyi teşvik etmesi açısından Kur'an'ın muhkem prensiplerindedir.”¹⁰⁷

1.1.11.Nahl 16 / 126 - 128

Müslüman olmayanlarla ne gibi durumlarda savaşılacağına dair bize ışık tutan ayetlerden biri de Nahl Suresi 16 / 126 ila 128. ayetlerdir. Ayetlerin meali şöyledir: “126 Eğer ceza verecekseniz, size verilen cezanın misliyle ceza verin ve eğer sabrederseniz; ant olsun bu, sabredenler için daha hayırlıdır.

127- Sabret; sabrın ancak Allah(in yardımı) iledir. Onlar için üzülme! Kurdukları tuzaklardan da sıkıntıya düşme.

128- Şüphesiz Allah korkup sakınanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.”

Derveze ayetlerde, bir kötülük ve düşmanlığa karşılık verileceğinde bunun kendilerine yapılan kötülük oranında olması gerektiğini belirtildiğini ifade etmektedir. Fakat karşılık vermeyip sabretmelerinin ise daha erdemli olduğuna işaret eder. Ayrıca Hz. Peygamber'e sabretmesi, karşılaştığı kötülük ve hilekâr tutumlar karşısında üzüntüye ve gönül sıkıntısına kapılmaması emredilmiştir. Peygambere, sabrettiğinde itimadının Allah'a

¹⁰⁷Derveze, a. g. e. , II, 200.

olduğu konusunda güven verilmektedir ve Allah'ın kendisinden korkup sakınanları ve davranışlarını düzeltenleri destekleyeceği bildirilmektedir.¹⁰⁸

Bu ayetlerin cihat ayetleriyle neshedildiğini ifade edenlere karşın Derveze bu ayetlerin muhkem olduğunu ifade eder. Çünkü O'na göre ayetler bir kimseye yaptığı kötülüğün karşılığı olarak aynıyla mukabelede bulunmak, bu konuda aşırı gitmekten sakınmak gerektiğini ifade eder.¹⁰⁹

Buraya kadar incelenen ayetler birbiriyle ilgili durumları açıklamıştır. Derveze, şimdiye kadar incelenen ayetlerin kılıç ayeti olarak isimlendirilen ayetle neshedildiğini söyleyenlere karşın buralarda neshin olmadığını ifade eder. O Kur'an ayetlerine bir bütün olarak bakmış, ayetlerin birbiri ile irtibatını incelemiş ve o dönemin şartları ile Hz. Peygamberin uygulamalarını dikkate almıştır. Dolayısıyla görüşünde dayanakları budur.

1.2.TÖVBE EDENİN BÜTÜN GÜNAHLARININ AFFEDİLMESİ

Tövbe eden kişinin Allahu Teala tarafından bağışlanacağını anlatan Furkan Suresi 25 / 70 ve 71. ayetleri mealen şu şekildedir: *“70- Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başka, Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.*

71. Kim tevbe edip, iyi davranış gösterirse, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner.”

Ayetlerde; insanların daha önce işlemiş oldukları günahların, İslam'a girmelerine bir engel teşkil etmeyeceği, gerçek anlamıyla Allah'a yönelen ve tövbe eden, bundan sonra salih amel işlemeye gayret eden kimsenin, Allahu Teala tarafından bağışlanacağı anlatılmaktadır.

Derveze sûredeki tevbeyle ilgili âyetlerin Nisa sûresindeki 93. (*“Bir*

¹⁰⁸Derveze, a. g. e. , VI, 116.

¹⁰⁹ Derveze, a. g. e. , VI, 116-117.

mü'mini kasıtlı olarak öldürenin cezası, içinde temelli kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lanetlemiş ve büyük bir azap hazırlamıştır." (4 / 93)) âyetle neshedildiğini ifade edenlere karşın bu görüşü reddetmektedir. O'na göre siyaklarından anlaşılacağı gibi Nisa süresindeki âyet bir mü'mini kasten öldüren mü'min hakkında nazil olmuştur. Fakat Furkan suresinin ayetleri, ayetin akışından da anlaşılacağı gibi, müslüman olmayanlar hakkında inmiş bir ayettir. "Nisa süresindeki âyeti, tevbe âyeti izlemese de burada Furkan süresindeki âyeti uygulamayı önleyici herhangi bir engel yoktur."¹¹⁰

1.3.KAFİRLERLE AYNI MEKANDA OTURMA

Kafirlerle aynı mekanda oturup oturmama konusunda bize açıklık getiren ayetlerden biri olan En'am Suresi'nin 6 / 68 ve 69. ayetleri mealen şöyledir: *"68 Ayetlerimiz hakkında (münasebetsizliğe) daları gördüğün zaman, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir; eğer şeytan sana (bunu) unutturursa hatırladıktan sonra (hemen kalk), o zalimler topluluğuyla oturma!*

69- (Allah'ın azabından) korunanlara, o (inanmaya)ların hesabından bir sorumluluk yoktur, ama belki (inanıp) korunurlar diye bir hatırlatmak lâzımdır."

Derveze'ye göre ayetler, eğer Peygamber Allah'ın ayetleri hakkında ileri geri konuşan kafirleri görürse Peygamberin onlarla oturmamasını emreder. Yine ayetler, şeytan bunu unuttuğu takdirde hatırladığı gibi o meclisi terk etmesini Peygamberden ister. Ayrıca ayetlerde takva sahiplerinin inanmayanların günahlarında herhangi bir sorumluluklarının olmadığı, fakat o günahkar zalimlerin meclislerinden uzak durulması gerektiği ifade edilir.¹¹¹

¹¹⁰ Derveze, a. g. e. , II, 283.

¹¹¹ Derveze, a. g. e. , IV, 178.

Hazin gibi müfessirlerin Nisa süresindeki 140. ayetin (*O, Kitapta size indirmiştir ki, Allah'ın ayetlerinin inkar edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze dalıncaya kadar kafirlerle beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Elbette Allah münafıkları ve kafirleri cehennemde bir araya getirecektir.*), yukarıdaki ayetlerden birinci ayetle neshedildiğini söylemelerine karşın Derveze; Nisa süresindeki ayetin neshedildiği değil, aksine te'kit edildiği kanaatindedir. “En'am süresindeki ayet Allah'ın ayetleriyle alay etmeye dalanlarla oturmaya müsamaha göstermemiştir. Sadece Allah'ın emrinin, unutulması halinde müsamaha edilmiş, hatırlandığı takdirde ise kalkmanın zorunluluğu belirtilmiştir.”¹¹²

1.4.ALLAH'IN ADININ ANILDIĞI ŞEYLERDEN YEME

Allahu Teala'nın adının anıldığı hayvanlardan yeme konusunda bize ışık tutan ayetlerden biri En'am Suresi'nin 6 / 118 ila 121. ayetleridir. Ayetlerin meali şu şekildedir: “118- O halde Allah'ın ayetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılan (hayvan)lardan yiyin.

119- Üzerine Allah'ın adı anılanlardan neden yemeyesiniz? Çaresiz yemek zorunda kaldıklarınız dışında, size haram kıldığı şeyleri (Allah) size açıklamıştır. Doğrusu birçokları, bilmeden keyiflerine uyarak halkı şaşırtıyorlar. Muhakkak ki Rabb'in (evet) O, sınırı aşanları çok iyi bilir.

120- Günahın açığını da, gizlisini de bırakın! Günah kazananlar, yaptıklarının cezasını çekeceklerdir.

121-(Kesilirken) üzerine Allah'ın adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin! Çünkü o(nu yemek), yoldan çıkmadır. Dostlarına sizinle mücadele etmeleri için fısıldar (telkinde bulunur)lar. Eğer onlara uyarsanız, şüphesiz siz de ortak koşanlar (gibi olur) sunuz.”

Ayetlerde, Allah'ın adının anıldığı şeylerden yemeleri, Allah'ın adının

¹¹² Derveze, a. g. e. , IV, 180.

anılmadığı şeylerden ise yememeleri emredilmektedir.

Derveze, bu ayetin nesh olduğunu yahut ehli kitabın yemeğini helal kılan Maide sûresi; *"Bugün size iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yemeği, size helal, sizin yemeğinizde onlara helaldir"* (Maide, 5 / 5) ayetiyle değiştirildiğini söyleyenler gibi düşünmemektedir. O'na göre asıl hedef, müşriklerin ilahlarına kurban kesme alışkanlığına karşı alternatif olarak kesim esnasında açıktan yahut içten geçirerek Allah'ı anmak (besmele çekmek)tır. "Haram olan kesim Allah'ın adını anmadıklarını veya kesim anında besmele çekmediklerini gerçekte bilen müşriklerin yahut putperestlerin kestikleridir. Değilse müslümanın yahut ehli kitabın besmele çektiği gerçekte bilinmese de kestiği helaldir. Çünkü bu kesim kabul olunmuştur. Ehli kitabın yemeğinin helal oluşuna gelince onların Allah'a inanmış olmaları ve kesim esnasında Allah'tan başkasını anmamaları yönüyledir."¹¹³ Bu yüzden Derveze Maide sûresindeki ayetin bu ayeti, tamamlayıcı yahut açıklayıcı bir yasa olduğunu savunmaktadır.¹¹⁴

1.5.VASİYET

Geride malı olan kişinin ölmeden önce vasiyet bırakıp bırakmaması hakkında bilgi veren ayetlerden bazıları Bakara Suresi'nin 2 / 180 ila 182. ayetleridir. Ayetler mealen şu şekildedir: *"180- Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya maruf bir tarzda vasiyette bulunması Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir hak olarak size yazıldı.*

181- Bundan böyle kim onu işittikten sonra değiştirirse, günahı elbette onu değiştirenlerin üzerindedir. Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir.

182- Bunun yanında, kim vasiyet edenin haksızlığa eğilim göstereceğinden ya da günaha gireceğinden korkup da ikisinin arasını bulup düzeltirse, artık ona günah yoktur. Gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir."

¹¹³ Derveze, a. g. e. , IV, 212.

¹¹⁴ Derveze, a. g. e. , IV, 212.

Derveze ayetlerde, ölümü yaklaşan her müslümanın şayet çok mal bırakıyorsa, anne babaya ve akrabalara vasiyette bulunmasının farz olduğunun anlatıldığını ifade etmektedir. Ayrıca ayetlerde vasiyet edenin sözlerini saptıran, değiştiren, gizleyen ya da çarpıtan kimselere de sert uyarılar yöneltilmektedir. Yine bir müslüman vasiyet edenin haksızlığa eğilimli olduğunu günah ya da zulüm işlemek üzere olduğunu gördüğü zaman yapıcı bir tavırla buna engel olmalıdır.¹¹⁵

Dervezeğe göre ayetlerin akışından algılandığı kadarıyla, babalar ve bazı akrabalar için mirasta belli ve karara bağlanmış bir pay tespit edilmiş değildi. Bu yüzden söz konusu kişiler haksızlığa ve mirastan yoksun bırakılma muamelelerine maruz kalabiliyorlardı. Dervezeğe göre bu ayetler, Nisa sûresindeki mirasla ilgili ayetlerden önce inmişlerdir. Çünkü Nisa sûresinin ilgili ayetlerinde, babaların kardeşlerin ve kızların mirastaki payları tayin edilmiştir.¹¹⁶

Derveze, vârislere ilişkin ayetlere ve Hz. Peygamberin konuya ilişkin (Varise vasiyet yoktur.) hadisine dayanarak, vârisler içinde sadece iki gruba ilişkin vasiyet hükmünün neshedildiğini düşünmektedir. Diğer akrabalarla ilgili vasiyet hükmü yürürlüktedir. Çünkü bu ayetlerde; ölünün vasiyetinin yerine getirilmesinin, borçlarının ödenmesinin, mirasın paylaşımından önce bir zorunluluk olduğuna ilişkin uyarıların sık sık tekrarlanması bunun kanıtıdır.¹¹⁷

1.6.KOCASI ÖLMÜŞ KADININ İDDETI

Kocası ölmüş kadının iddeti konusuna açıklama getiren ayetler Bakara Suresi'nin 2 / 234 235 ve 240. ayetleridir. Ayetlerde mealen şöyle buyrulur: *"234- İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşleri dört ay on gün kendilerini*

¹¹⁵ Derveze, a. g. e. , VII, 273.

¹¹⁶ Derveze, a. g. e. , VII, 273.

¹¹⁷ Derveze, a. g. e. , VII, 274.

gözetlerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için uygun olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah yaptıklarınızı haber alır.

235- Böyle kadınlara evlenme isteğinizi üstü kapalı biçimde bildirmenizden yahut içinizde tutmanızdan dolayı size bir günah yoktur. Allah sizin onları anacağınızı bilmektedir. Sakın iyi söz söylemeniz dışında, onlarla bir gizli buluşmaya sözleşmeyin ve farz olan bekleme süresi dolmadan nikah bağına bağlamaya kalkmayın ve bilin ki, Allah içinizden geçeni bilir. O'ndan sakının ve yine bilin ki, Allah bağışlayandır, halimdir.”

Derveze'ye göre ayetlerde, kocası ölmüş kadınlarla ilgili bazı hukuki kurallar ve hükümler bildirilmektedir: Böyle bir kadın, kocasının ölümünün ardından dört ay on gün beklemeli kendini gözlem altında tutmalıdır. Bu sürenin bitiminden sonra kadın örf ve güzel ahlaka uygun olarak istediği kararı alabilir. İlaveten bu şekilde dul kalmış bir kadınla evlenmek isteyen bu süre içinde evlilik isteğini üstü kapalı olarak kadına hissettirmesinin veya böyle bir isteği içinden geçirmesinin sakıncası yoktur. Ancak adam konuya ilişkin sözlerinde ciddiyetini korumalı ve örfü gözetmelidir.¹¹⁸

“240- İçinizde ölüp de geride eşler bırakanlar, evlerinden çıkarılmaksızın bir yıla kadar yararlanmaları için eşlerine vasiyeti bıraksınlar. Ama onlar kendiliklerinden çıkarlarsa artık onların maruf olarak kendileri için yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur. Allah güçlü ve üstün olandır. Hüküm ve hikmet sahibidir.”

Derveze'ye göre, ölüm döşeğinde bulunan koca geride bıraktığı karılarının bir yıllık geçimini sağlayacak bir vasiyette bulunmalı ve bu süre içinde evlerinden çıkarılmamalarını vasiyet etmelidir. Ayrıca ayet dilerlerse evlerinden çıkabileceklerine ilişkin bir kolaylık da getiriyor.¹¹⁹

Derveze'nin nakline göre Taberi, Beğavi, İbn Kesir, Hazin, Tabresi ve

¹¹⁸ Derveze, a. g. e. , VII, 360.

¹¹⁹ Derveze, a. g. e. , VII, 368.

Zemahşeri gibi müfessirler: bu ayetin içerdiği hüküm, sûrenin 234. ve 235. ayetlerinin içerdiği hükümlerin inişiyile birlikte yürürlükten kaldırılmıştır (neshedilmiştir), demişlerdir. Buna kanıt olarak da sahabe ve tabiin ulemasının değerlendirmelerini ileri sürmüşlerdir. Derveze bu nakilleri değerlendirmiş ve bu ayetin de tıpkı 234. ayet gibi muhkem olduğunu söylemiştir. "Buna göre ilk ayet, dul kadının dört ay on gün süreyle kocasının ardından kendini gözlem altında tutacağını ifade etmektedir. İkinci ayetse, "şayet dilerse kadın kocasının evinde bir yıl kalabilir ve bu süre içinde kocasının terekesinden geçimini sağlar" demektedir. Bunun yanında her ne zaman dilerse, evden çıkabilir ve kendisi ile ilgili, maruf ve genel ahlak kurallarına uygun kararlar verebilir. Cahiliye döneminde kocası ölen kadın bir yıl boyunca yas tutardı. Hz. Peygamber ise kocası ölen kadının dört ay on günden fazla yas tutmasını yasaklamıştır."¹²⁰

Derveze dul kadına, yas boyunca nafaka öngören hükmün, kadına kocasının mirasından pay veren ayetin inişiyile birlikte neshedildiğini düşünmektedir. Kadın bu durumdan önce, kocasının mirasından pay alamazdı. Söz konusu hüküm, mirasçılarla ilgili ayetlerin inişinden önce yürürlükteydi.¹²¹

1.7.GANİMETLERİN TAKSİMİ

Kur'an-ı Kerim'de ganimetlerin taksiminden bahseden ayetlerden birkaçı Enfal Suresi'nin 8 / 1 ila 4. ayetleridir. Ayetlerde mealen şöyle buyrulmaktadır: "1- Sana savaş ganimetlerinden sorarlar; de ki: "Ganimetler, Allah'ın ve Rasulünündür. Siz (gerçekten) inanan insanlar iseniz, Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin!"

2- Mü'minler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, onun ayetleri kendilerine okunduğu zaman imanlarını artırır ve Rab'lerine tevekkül

¹²⁰ Derveze, a. g. e. , VII, 369.

¹²¹ Derveze, a. g. e. , VII, 369.

ederler.

3- *Namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler.*

4- *İşte gerçek mü'minler onlardır. Onlara Rab'lerinin katında dereceler, bağışlanma ve tükenmez rızık var."*

Derveze bu ayetlerin, Bedir Savaşı'na katılan müslümanların, savaş ganimetlerinin bölüşümünde anlaşamamaları üzerine nazil olduğunu bildirmektedir. Ayetlere göre ganimetler Allah'ın ve Rasulünündür. Rasul, bu ganimetleri Allah'ın direktifi doğrultusunda dağıtır. Allah'a ve Rasulü'ne itaat ise, gerçek iman sahiplerinin boyun borcudur.¹²²

Bu ayetlerin, 41. ayeti kerime (*Eğer Allah'a ve (hak ile batılın) ayrılma gününde, o iki topluluğun karşılaştığı (Bedir) gün(ün)de kulumuza indirdiğimiz şeye inanmışsanız bilin ki, aldığınız ganimetlerin beşte biri, Allah'a, Rasulü'ne ve yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye kadirdir.*) ile neshedildiğini söyleyenlere karşı Derveze, ayetlerin muhkem olduğunu ileri sürmüştür. "Çünkü bu ayetlerde hak olarak ifade edilen; ganimetlerin Allah ve Rasulüne ait oluşu bir hükümdür ve nesh ile iptal edilemez. Rasulullah'a ise, bu hükmü icra ederek Allah'ın gösterdiği şekilde ganimetleri dağıtmak düşüyor."¹²³

1.8.MÜSLÜMANLARIN MÜCADELE RUHU

Kur'an-ı Kerim'de Enfal Suresi'nin 8 / 64 ila 66. ayetleri müslümanların mücadele ruhunu konu edinmektedir. Ayetler mealen şöyledir: "64- *Ey Peygamber, Allah sana ve sana tabi olan mü'minlere yeter.*

65- *Ey peygamber, mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabreden yirmi kişi olsa, iki yüz (kafir)i yenerler. Sizden yüz kişi olursa kafirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü kafirler, anlamaz bir topluluktur.*

66- *Şimdi Allah sizden hafifletti ve sizde zayıflık bulunduğunu bildi. Bundan*

¹²² Derveze, a. g. e. , VIII, 8.

¹²³ Derveze, a. g. e. , VIII, 8.

böyle sizden sabreden yüz kişi olsa, iki yüz (kafir)i yenerler. Ve eğer sizden bin kişi olsa Allah'ın izniyle iki bin (kafir)i yenerler. Allah sabredenlerle beraberdir.”

Derveze bu ayetlerle Peygamberin kalbinin tatmin edildiğini ifade eder. Ayrıca ilaveten ayetlerde, mü'minlerden birinin on kâfire galip gelebileceği bildirildikten sonra, bunun mü'minlere ağır geleceği ve dolayısıyla eğer sabredip, sebat gösterirlerse yüz kişinin Allah'ın izniyle onlardan iki yüz kişiyi, bin kişinin, onlardan iki bin kişiyi mağlup edebileceği belirtilmiştir.¹²⁴

Derveze; Taberi, Beğavi, Hazin ve İbn Kesir'den naklen, mü'minlerin 65. ayetten kendilerinin on misli bir kuvvetle karşılaşacakları sonucunu çıkarmaları ve bu sayıyı çok bularak Allah'tan bu sayıyı azaltması temennisinde olmaları üzerine, 66. ayetin bir müddet sonra indiğini ifade etmiştir. “66. ayetin mana ve içeriği de bu rivayetin doğruluğunu te'kit etmektedir. Nitekim ayette, sayıları ne kadar çok olursa olsun, müslümanların düşmanlarına karşı mücadele ruhu, sabır ve sebat göstermelerinin teşvik edilmesi ayetin genel anlamından da anlaşılacağı üzere, asıl hedeftir.”¹²⁵

1.9.MÜSLÜMANLARLA KAFİRLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Kur'an-ı Kerim'de Müslümanlar ile kafirler arasındaki ilişkilerden bahseden ayetlerden bir kısmı Enfal Suresi'nin 8 / 72 ila 75. ayetleridir. Ayetlerde mealen şöyle buyrulmaktadır: *“72- Onlar ki inandılar, hicret ettiler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaştılar ve onlar ki, barındırdılar ve yardım ettiler işte onlar, birbirlerinin dostudurlar. İnanıp da hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar, onların velayetinden size bir şey yoktur (onları korumakla yükümlü değilsiniz). Fakat dinde yardım isterlerse, yardım etmeniz gerekir. Yalnız, aranızda antlaşma bulunan bir topluma karşı (yardım etmeniz) olmaz. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.*

¹²⁴ Derveze, a. g. e. , VIII, 55.

¹²⁵ Derveze, a. g. e. , VIII, 56.

73- *İnkâr edenler, birbirlerinin velisidirler. Eğer bunu yapmazsanız, (mü'minleri bırakıp kafirleri dost tutarsanız) yeryüzünde fitne ve büyük bir kargaşa olur.*

74- *Onlar ki, inandılar, hicret ettiler. Allah yolunda savaştılar ve onlar ki, barındırdılar ve yardım ettiler, işte gerçek mü'minler onlardır. Onlar için bağış ve bol rızık vardır.*

75- *Onlar ki, sonradan inandılar, hicret ettiler, sizinle beraber savaştılar, İşte onlar da sizdendir. Rahim sahipleri (kan akrabaları), Allah'ın Kitabına göre birbirlerine daha yakın dostturlar. Allah her şeyi bilir.”*

Ayetlerde mü'minlerle kafirler arasındaki ilişkilerin ne düzeyde olacağı açıklanmaktadır. Derveze bu ilişkileri şu şekilde gruplandırmıştır.

I- Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirler ile himaye edip yardım eden Medineli Müslümanlar birbirlerinin dostlarıdır. Bütün koşullarda yardımlaşır ve birbirlerine destek olurlar.

II- İman eden fakat Medine'ye hicret etmeyenlere gelince muhacir ve ensar için onları himaye ve velayetleri altında bulundurmamak vacip değildir. Ancak dinleri sebebiyle düşmanlık yapan bir kavme karşı mü'minlerden yardım isterlerse onları himaye etmek vacip olur. Fakat bu durumda da düşmanlık yapan kavim ile müslümanlar arasında bir anlaşma varsa durum değişir ve onları himaye etme gerekliliği ortadan kalkar.

III- Kafirler de birbirlerinin dostlarıdır. Hangi şartlarda olursa olsun onlar ile mü'minler arasında herhangi bir sevgi ya da bağ söz konusu olamaz. Büyük bir fitneye neden olacağından gerçek mü'minlerin bu sınırı aşmaktan kaçınmaları gerekir.

IV- Gerçek iman sahipleri ise, iman edip hicret eden ve Allah yolunda cihat edenlerle onları himaye eden, onlara yardım eden ensardır. Bütün bunlar için Allah katında bir mağfiret ve cömertçe bir rızık vardır.

V- Bundan sonra iman edip mü'minlere katılanlar ve onlarla birlikte cihat edenler de gerçek mü'minlerden sayılarak onların sahip oldukları haklara

sahip olurlar. Muhacir - ensar arasında akrabalık ve yakınlık bağları onlar için daha evladır. İşte bu, Allah'ın kitabında belirttiği hükümdür.¹²⁶

Derveze, İbn Abbas ve bir kısım Tabiin tarafından 72 ve 73. ayetlerde geçen velayet (dostluk) kelimesinin, tevarüs (mirasçılık) olarak açıklandığını, nakletmektedir. Bu görüşe göre; 72. ayet, Hz. Peygamber'in kardeş kıldığı muhacir ve ensar arasındaki miras hükmünü belirlemektedir. 73. ayet ise, mü'minlerle kafirler arasında tevarüs olmadığını anlatır. Derveze ise, buradaki velayetin birliktelik ve yardımlaşma anlamında olduğunu savunmaktadır. "72. ayette muhacir ve ensarın hicret etmeyen mü'minlere karşı tutumları da bu manayı güçlendirmektedir. "Sizden yardım isterlerse" ve "yardım etmeniz gerekir" tabirleri, bundan önce zikri geçen "evliya" (dostlar) ile "velayethum" (dostlukları) kelimelerinin anlamlarını açıklamaktadır. 73. ayette emredilenlere aykırı davranmak suretiyle, mü'minler ve kafirler arasında dostluk bağı oluşmasının, büyük bir fitne ve fesada sebebiyet vereceği anlatılmakta ve bu mana, yukarıdaki anlamı pekiştirmektedir. Netice olarak, mü'minler arasındaki velayet yani dostluk, onlar arasındaki miras bağı şeklinde değil, birliktelik ve yardımlaşma şeklindedir."¹²⁷

Derveze; Taberi, Beğavi ve İbn Kesir gibi müfessirlerin, 74. ayetin öncekilerden sonra inmesi hasebiyle Ensar ve Muhacirlerden kardeşler arasındaki mirası neshettiğini rivayet ettiklerini ifade etmektedir. Dervezeye göre ayetin sonra inmiş olması, müslümanlara sonradan katılan mücahit, muhacirleri öncekilerle objektif şekilde eşitlemeyle alakalı bir hüküm içermesindedir.¹²⁸ Müfessirlerin neshin varlığıyla ilgili çıkarımları Dervezeyi tatmin etmemektedir. O ayetin muhacir ve ensardan kardeşler arasındaki mirastan çok, aralarındaki yardımlaşma ve dayanışmayı içerdiğini düşündüğünü belirtmektedir.¹²⁹

¹²⁶ Derveze, a. g. e. , VII, 87

¹²⁷ Derveze, a. g. e. , VIII, 64-65.

¹²⁸ Derveze, a. g. e. , VIII, 69.

¹²⁹ Derveze, a. g. e. , VIII, 69.

1.10.TAKİYYE

Müslümanlarla kafirler arasındaki ilişkilerden ve takiyyeden bahseden ayetlerden bazıları Ali İmran Suresi'nin 3 / 28 – 32. ayetleridir. Ayetler mealen şöyledir: *"28- Mü'minler, inananları bırakıp, kâfirleri dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir dostluğu kalmaz. Ancak onlardan korunmanız başka. Allah sizi kendisinden sakındırır. Dönüş Allah'adır.*

29- *De ki: "Göğüslerinizde olanı gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir; göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kadirdir."*

30- *O gün her nefis, yaptığı her hayrı hazır bulacaktır; işlediği her kötülüğü de. O kötülükle kendisi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister, Allah sizi kendisinden sakındırıyor. Allah, kullarına şefkatlidir.*

31- *De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayan, esirgeyendir."*

32- *De ki: "Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin!" Eğer dönerlerse muhakkak ki Allah kâfirleri sevmez."*

Ayetlerde mü'minler, kafirleri dost edinmemeleri konusunda uyarılmıştır. Fakat gerektiğinde takiyye yapılabileceği bildirilmiştir. Her nefis kıyamet gününde yaptığı iyi ve kötü fiillerini görecektir. Ayrıca ayetlerde, müslümanların Allah ve Rasulü'ne itaat etmeleri gerektiği, Allah'a itaat ve Allah sevgisinin peygambere bağlı kalmakla mümkün olabileceği belirtilmiştir.¹³⁰

"28. ayette mü'minlerin kendileri dışındaki insanlarla ilişkilerinin ne düzeyde olacağı düzenlenmiş ve bu hususta iki prensip ortaya konmuştur:

I. Prensip: Hangi durumda olursa olsun, mü'minleri bırakıp da onların dışındakileri dostlar, yardımcıları edinmek yasaklanmıştır.

¹³⁰ Derveze, a. g. e. , VIII, 93.

II. PrensiP: Herhangi bir eziyeti, şerri ya da sıkıntıyı defetmek için takiyyeyi gerektiren durumlarda onlardan gibi görünmenin caiz olduğu bildirilmiştir.”¹³¹

Derveze göre takiyyenin İslam'ın ilk yıllarına has olup sonradan neshedildiği görüşü tutarlı olmadığı gibi eşyanın tabiatına da uygun değildir. “Çünkü İslam ve müslümanların içinde buldukları o günkü şartlar yalnız bir döneme mahsus değildir. Zayıf bir durumda iken güç ve kuvvet bulan müslümanlar daha sonraları yine zayıf duruma düşmüş ve ilk döneme ait şartlar tekrar vuku bulmuştur. Dolayısıyla müslümanlar zayıflık ve zaruret hallerinde kafirlere karşı bu yola başvurabilirler.”¹³² Bu konuda neshten söz edilemez.

1.11.MİRAS TAKSİMİ

Nisa Suresinde mirasın taksimi ile ilgili ayetler bulunmaktadır. Ayetler şu ayetlerdir:

1.11.1.Nisa 4 / 7 - 10

Nisa Suresi'nin 7 ila 10. ayetleri mealen şöyledir: *"7- Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere bir hisse vardır. Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da bir hisse vardır. Bunlar az veya çok belirli bir hissedir."* (Akrabalar ve yakınlık sahipleri: İki ayrı yerde kullanılması bakımından iki lafzın delâleti arasındaki fark dikkat çekicidir. İlk olarak mirasın gerçekleşmesine delâlet eden bir yerde kullanıldı. Akrabalık mirasın verilmesini gerektiren yakınlığı ifade eder. İkinci durumda ise hîbe, vergi konumunda kullanılmıştır ki, bu da mirası gerekli kılmayan daha uzak bir yakınlığı / akrabalığı ifade eder.)

¹³¹ Derveze, a. g. e. , VIII, 93-94.

¹³² Derveze, a. g. e. , VIII, 97.

8- *Taksimde (bölüşme) yetimler ve yakınlar bulunursa ondan, onlara da verin, güzel sözler söyleyin.*

9- *Arkalarında zayıf çocuklar bıraktığında bundan endişe edecek olanlar, haksızlık yapmaktan korksunlar ve Allah'tan sakınsınlar, dürüst söz söylesinler.*

10- *Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar. Zaten onlar çılgın aleve atılacaklardır.”*

Yukarıda: “Babalar ve yakın akrabaların bırakmış oldukları mallardan, kadınlara ve erkeklere verileceği ayetin kapsamında Allah'tan kullara bir "nasip" olarak görülmektedir. Ayrıca ayet; miras alma yakınlığına ulaşmayan akrabalara, yoksullara ve yetimlere ihsan etme hakkını da içerir. Böylelikle ondaki hak sahiplerine paylaşırma ve gönüllerinin alınması sağlanmış olur. O halde bu emirleri uygulama ve hassasiyet gösterme Allah'ın takvasına bir çağrı niteliğindedir. Bu arada bu çağrı iki önemli noktaya işaret ediyor: Birincisi, her birey öldükten sonra geride sıkıntıya düşecek olan, soyundan zayıf olanların halini düşünecek ve ona göre davranacak; onlara eza verecek herhangi bir sözden ya da fiilden sakınacak, ancak kendisinin de hakkı olduğu sözler ve fiiller serdedecektir onların nezdinde. Son olarak da ayette önemli bir işaret vardır ki bu da yetimlerin mallarını yiyen, gereksiz yere harcayan, onların mallarını çarçur edip yiyenlere *"Onlar yakında yakıcı ateşe girecekler, onlar ancak karınlarına ateş dolduruyorlar"* deniliyor.”¹³³

Ayetlerde mirasın taksimi açıklanmaktadır. “Belirli pay ayeti kendisinden sonrakinin bir işareti olmuş olur ki, kendisinden sonraki bu emir mirastaki payı belirlemiştir. İbn Abbas'a dayandırılarak 8. ayetin miras ayeti ile nesh olduğu ifade edilir.”¹³⁴ Fakat Derveze göre ayetin ruhundan da anlaşılacağı üzere bu hüküm, mirasa akrabalık derecesi ulaşmayan ve buna bağlı olarak onlardan pay almayanların durumlarını şerh etmiştir. O halde

¹³³ Derveze, a. g. e. , IX, 22.

¹³⁴ Derveze, a. g. e. , IX, 23.

ayet 8. miras ayetiyle nesih olunmamıştır.¹³⁵

1.11.2.Nisa 4 / 11 - 14:

Nisa Suresi'nin 11 ila 14. ayetleri de mirasla ilgilidir. Ayetlerde mealen şöyle buyrulmaktadır: *"11- Allah çocuklarınız hakkında erkeğe, iki dışının hissesi kadar tavsiye eder. Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılanın üçte ikisi onlarındır. Şayet bir ise yarısı onundur. Ana babadan her birine, ölenin çocuğu varsa yaptığı vasiyetten veya borcundan arta kalanının altıda biri, çocuğu yoksa ana babası ona varis olur, anasına üçte bir düşer. Kardeşleri varsa altıda biri annenindir. Babalarınız ve oğullarınızdan size menfaatçe hangisinin yakın olduğunu siz bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından tespit edilmiştir. Doğrusu Allah bilendir, hakim olandır."*

12- Eğer çocukları yoksa eşlerinizin yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra geriye bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Sizin de çocuğunuz yoksa yapacağınız vasiyet ve borçtan sonra bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer miras bırakan erkek veya kadının evladı ve ana babası olmayıp bir erkek veya bir kız kardeşi varsa her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler, üçte birine ortaktırlar. (Bu taksim) zarar verici olmayan vasiyet ve borçtan sonra (uygulanır). Bunlar Allah'tan (size) vasiyettir. Allah bilendir, halimdir.

13- Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve elçisine itaat ederse Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlere sokar. İşte büyük başarı budur.

14- Kim de Allah'a ve O'nun elçisine başkaldırır, O'nun sınırlarını aşarsa, Allah onu, sürekli kalacağı ateşe sokar. O'nun için alçaltıcı bir azap vardır."

Ayetlerde tafsilatlı olarak mirasta düşen paylar açıklanmaktadır.

Derveze'ye göre, Bakara süresindeki ölenin mallarından, akraba ve ana babaya terekesinden belirli bir pay verilmesiyle alakalı emir bildiren ayet

¹³⁵ Derveze, a. g. e. , IX, 23.

nesh (hükmünün kaldırılmış) olmuştur. Çünkü "varise vasiyet yoktur" hadisi bu konuyu kuvvetlendirmiştir. Yine Derveze vasiyet hükmünün, mirasta nasibi (payı hissesi) olmayana muhkem olarak kaldığını düşünmektedir. Çünkü O, zikri geçen hadis ve ayetteki vasiyetin yerine getirilmesindeki vacibiyetin, mirastan payı olmayan için olduğunu düşünmektedir.¹³⁶

1.11.3.Nisa 4 / 33

Nisa Suresi 4 / 33. ayet de yine mirasla ilgili ayetler arasındadır. Ayet mealen şöyledir: *"(Erkek ve kadından) her biri için ana baba ve akrabasının bıraktığından varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Çünkü Allah her şeyi görmektedir."*

Derveze; Taberi, İbn Kesir ve Hazin gibi müfessirlerin bazı sahabe ve tabiinden gelen rivayetlere dayanarak, bu ayetin miras ayetiyle neshedildiğini naklettiğini ifade etmektedir. O ise bu görüşe katılmamaktadır.¹³⁷ Çünkü Derveze'ye göre cümle, karı kocalık akdi hakkında inmiştir. "Allah miras ayetindeki mirası ana babalara, akrabalara (çocuklar, kardeşler ve karı koca) has kılmıştır. Ana baba ve akrabaların zikredilmesinden cümlenin evlilik akdini kastettiği ortaya çıkıyor. Bu ayetler miras ayetleriyle uyum içindedir. Bu yönüyle miras hukukuna destektir. Allah'ın bir kısmını bir kısmı üzerine üstün kıldığı hususlarda temenni yasaklanmıştır ve aynı zamanda kadınlar ve erkeklerin her biri için kazandıkları ve ulaştıkları şeylerde haklarının olduğunu söyleyen ayete bir destektir."¹³⁸Kısacası Derveze'ye göre burada nesh yoktur.

1.12. KATLİN ÇEŞİTLERİ VE CEZALARI

Bir kişinin bir kişiyi öldürmesinin çeşitli halleri ve bu hallerin cezaları

¹³⁶ Derveze, a. g. e. , IX, 32.

¹³⁷ Derveze, a. g. e. , IX, 70.

¹³⁸ Derveze, a. g. e. , IX, 69-70.

hakkında Nisa Suresi 4 / 92 ve 93. ayetler bize ışık tutmaktadır. Ayetler mealen şu şekildedir: “92- *Yanlışlıkla olması dışında bir mü'minin bir mü'mini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin mü'min bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola! Eğer ölen mü'min olduğu halde size düşman olan bir toplumdansa ise mü'min bir köle azat etmek lazımdır. Eğer kendileriyle aranızda anlaşma bulunan bir toplumdansa ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve mü'min bir köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.*

93- *Kim bir mü'mini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, ona lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”*

Ayetlerde; hata olması hariç mü'minin mü'mini öldürmesinin kesinlikle yasak olduğu anlatılıyor. Kasten adam öldüren için şiddetli bir uyarı ve sakındırma vardır. Şu gelecek kaideler ve esaslar çerçevesinde hatayla mü'min öldürmenin cezalarını (fıkıh kaidelerini) beyan ediyor.¹³⁹

1- Bir mü'min diğer bir mü'mini hatalı olarak öldürdüğü zaman öldürülenin ailesinin de mü'min olmaları durumunda, öldüren kişinin üzerine mü'min bir köleyi azat etmesi ve Allah'a tövbe etmesi gerekir.

2- Bir mü'min diğer bir mü'mini hatalı olarak öldürdüğünde maktulün (öldürülenin) ailesi de kafir ve müslümanların düşmanı ise, katilin (öldüren), işlediği suça tövbe ve kefaret olarak bir köle azat etmesi gerekir.

3- Yine bir mü'min diğer bir mü'mini hatayla öldürdüğünde maktulün akrabaları kafirler ve müslümanlarla anlaşmalı iseler, buradaki hüküm de birinci maddenin hükmü gibidir. Yani ailesine (maktulün) diyet verilmesi ve köle azat edilmesidir.

4- Eğer katil bir şey bulamazsa ve mü'min bir köle azat etmeye güç

¹³⁹ Derveze, a. g. e. , IX, 138.

yetiremezse bu durumda keffaret olarak ödenecek bedel, art arda tutulacak oruçtur.”¹⁴⁰

Kasten adam öldürenin tövbesinin kabul edilmeyeceğini ve cehennemde ebediyen kalacağını söyleyenler: Furkan sûresindeki *"Ancak tevbe eden"* ayetinin Mekki olduğunu ve Medeni olan *"Kim bir mü'mini kasten öldürürse cezası ebedi olarak cehennemdir"* ayeti ile neshedildiğini ifade ederler.¹⁴¹

“Allahu Teala'nın dilerse tövbeyi kabul edeceğini ve o kişinin öldüğü zaman kelime-i tevhidi kabul ediyorsa sonsuza kadar ateşte kalmayacağını söyleyenler ise şu ayete dayanmaktadır: *"Muhakkak ki Allah kendisine şirk koşmayı affetmez bundan başkasını dilerse affeder."* *"De ki Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir."* (Zümer 39 / 53).¹⁴²

Derveze'ye göre buradaki ayetin asıl ana hedefi kasten mü'min öldürme fiilinin büyüklüğünü ve Allah katındaki günahını belirtmektir. “Her kim ki katli helal görürse kafir olarak ölür ve cehennemde ebedi kalır. Kim ki öldürür ama helal görmez, pişman olur ve tövbe ederse cehennemde ebedi olarak kalmaz.”¹⁴³ Yani Derveze'ye göre burada nesh söz konusu değildir.

1.13.SAVAŞTAN ALINAN ESİRLERİN DURUMU

Savaştan alınan esirlerin durumu Muhammed Suresi 47/4 ila 6. ayetlerde açıklanmaktadır. Ayetler mealen şöyledir: *"4- Kafirlerle savaşa girdiğiniz mi vurun boyunlarını, onları iyice kırıp, bozguna uğrattıktan sonra onları sağlamca bağlayın. Daha sonra dilerse karşılıksız salıverirsiniz,*

¹⁴⁰ Derveze, a. g. e. , IX, 138-139.

¹⁴¹ Derveze, a. g. e. , IX, 142.

¹⁴² Derveze, a. g. e. , IX, 143.

¹⁴³ Derveze, a. g. e. , IX, 143.

dilerseniz fidye karşılığı bırakırsınız. Savaş bitip silahlar bırakılıncaya kadar bu böyledir. Allah dileyseydi savaşız da helak ederdi onları. Fakat Allah bir kısmınızı diğer bir kısmınızla sınamak istiyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince; onların amelleri asla boşa çıkmayacaktır.

5- *Onları doğru yola ulaştıracak ve durumlarını düzeltecektir.*

6- *"Onları, kendilerine tanımladığı cennete sokacaktır."*

"Birinci ayette, kafirlerle karşı karşıya geldiklerinde, onları kırıp geçirincede ve bozguna uğratıncaya kadar canla başla savaşa sarılmaları, onlardan geriye kalanları esir alıp savaş bitinceye ve silahlar indirilinceye kadar bu hâl içinde tetikte olmaları emrediliyor. İkinci ayette, esirler konusunda müslümanların muhayyer oldukları belirtiliyor. Duruma göre isterlerse onlara iyi davranır ve karşılıksız serbest bırakırlar, isterlerse de onlardan fidye alarak serbest bırakırlar. Üçüncü ayette, Allah'ın savaş olmadan da kafirleri kahredip müslümanları muzaffer kılacağına işarette bir başka konuya temas edilmektedir. Dördüncü ayette ise, Allah'ın kendi yolunda savaşanların amellerini boşa çıkarmayacağına dair bir müjde ve mü'minlerin gönüllerine sükunet verilmektedir. Kendi yolunda savaşanların korkularını giderip kalplerini ferahlatacak ve onları tanıttığı cennete yerleştireceğine işaret eder.¹⁴⁴

Ayet hakkında Derveze şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"1- Ayeti kerimede düşman erleri esir alındıktan sonra öldürüleceklerine dair herhangi bir hüküm bulunmadığı gibi, bu ayeti nesheden ve esirlerin öldürülmelerini ifade eden bir ayet de yoktur. Tevbe sûresinde zikredilen 5. ayet ise, müşriklerin buldukları yerde öldürülmelerini emrediyor, esir alındıktan sonra öldürülmelerini ifade etmiyor.

2- Bedir esirlerinden Ebu Muayt'ın oğlu Ukbe, Haris oğlu Nadir'in öldürülmeleri, ayetin inişinden önce idi. Dolayısıyla fidye karşılığı veya fidyesiz esirleri serbest bırakmayı öngören bu ayetin siyakında esirleri öldürmek hususunda bununla amel etmek caiz değildir."¹⁴⁵

¹⁴⁴ Derveze, a. g. e. , IX, 214-215.

¹⁴⁵ Derveze, a. g. e. , IX, 217.

Derveze'ye göre , ayetin hükmünün muhkem olup, neshedilmediğini söylemek mümkündür. Bu hüküm şudur: İmamın, İslam ve müslümanlar için savaş, siyaset ve tebliğ yönünden gördüğü maslahat icabı, fidye karşılığı veya fidyesiz esirleri serbest bırakma seçeneğine sahip olup, esirleri öldürme hakkının olmadığı söylenebilir. Eğer Rasulullah'ın savaş esirlerini köle edindiği, onları sattığı, mücahitlere ganimeti tevzi ettiği esnada onları da mücahitlerle paylaştığı, onlardan 1/5'ini Beytü'l Mâl'e ayırdığı yolundaki rivayetler olmasaydı ayetten böyle bir hüküm çıkarılabildi. Esirler, köle edinilmeden müslüman olurlarsa artık onlar köleleştirilemez, dolayısıyla fidyeli veya fidyesiz salıverilme hükmünün çerçevesine girmezler. Bu anlatılanlardan ayetin hükmü üzerinde nebevi bir tadilatın yapıldığını söylemenin mümkün olduğu anlaşılıyor. Bu tadilat, onları köle edinme ile fidyesiz salıverme arasında tercih hakkına sahip olmasıdır. Ayeti kerimenin, imamın fidyesiz serbest bırakmak istemediği, fidye vermeye gücü yetmeyen esirler konusunda bir hüküm belirtmediği düşünülüyor. O halde Peygamber'in getirdiği tadilat, ayetin, hükmünü belirtmediğinin bir izahı ve bir tefsiridir.¹⁴⁶

1.14.RECM

Zina edenlerin cezası ile ilgili durumlar Nur Suresi'nin 1. ve 2. ayetlerinde bulunmaktadır. Ayetler mealen şöyledir: *"1- Bu indirdiğimiz ve uygulanmasını gerekli kıldığımız bir sûredir. Düşünüp öğüt almanız için onda açık ayetler indirdik.*

2- Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun: Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız Allah'ın cezasını uygulamada sizi, onlara karşı acıma duygusu tutup engellemesin. Mü'minlerden bir grup da onlara yapılan azaba tanık olsun."

Birinci ayette, mü'minlere farz kılınan hükümleri övgüyle anmaktadır. İkinci ayet ise, zina eden kadın ve erkeğe, mü'minlerden bir grubun gözü

¹⁴⁶ Derveze, a. g. e. , IX, 218.

önünde yüz değnek vurmanın gerekliliği hususunda hüküm koymakta ve bu kuralın uygulanmasında acıma duygusuna kapılmamak gerektiğini vurgulamaktadır. Bu şekilde davranmayı ise, mü'minlerin Allah'a ve ahiret gününe imanlarının bir göstergesi saymıştır.¹⁴⁷

Recmin Kur'an'da tilaveten neshedildiği fakat hükmen baki kaldığı hususunda Derveze şunları düşünmektedir: "Birincisi; hüküm olarak baki kalıp da tilaveten bir Kur'ani esasın neshedilmesinin hikmetini anlamak imkansızdır. Özellikle de recm gibi hassas ve ölümle sonuçlanan bir hukuki durum olursa.

İkincisi; ayetin nassı hakkında gelen rivayet ihtilafıdır. Ayrıca, cezaya konu olarak sadece yaşlı erkek ve yaşlı kadının zikredilmesi şaşırtıcı bir durumdur.

Üçüncüsü; Hz. Ömer bir ayetin yazılması hususunda şahitliği kabul edilmeyecek kadar adil değil miydi? Eğer, Hz. Peygamber vefat edinceye kadar, recm ayeti lafız ve hüküm yönünden neshedilmediyse ve Hz. Ömer bundan emin idiye bu durum karşısında sessiz kalmayacak kadar da güçlü değil miydi? Kaldı ki, Hz. Ebubekir'e Kur'an'ın yeniden yazılması ve düzenlenmesi teklifini veren de Hz. Ömer'dir. Kendisi bizzat bu işe önyak olmuştur."¹⁴⁸

Kısacası Derveze recm konusundaki bu soru işaretlerinden dolayı recmi savunmaz. Tercihi recmin uygulanmaması yönündedir.

1.15.HZ. PEYGAMBERLE GİZLİ GÖRÜŞMEDEN ÖNCE SADAKA VERME

Kur'an-ı Kerim'de Mücadele Suresi'nin 58 / 12. ve 13. ayetleri Peygamber ile görüşme konusundan bahsetmektedir. Ayetlerin meali şu

¹⁴⁷ Derveze, a. g. e. , X, 6.

¹⁴⁸ Derveze, a. g. e. , X, 9.

şekildedir: “12- Ey iman edenler! Siz Rasul ile gizli konuşacağınız zaman bu gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet bulamazsanız Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

13- Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermenizden korktunuz mu? Çünkü yapmadınız. Allah da sizi affetti. Artık namazı kılın, zekatı verin, Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin. Allah yaptıklarınızı bilmektedir.”

Ayetlerde müslümanlara yönelik bir azar bulunmaktadır. Çünkü ilk ayetin, farz kıldığı sadakayı vermekten ürkmüş ve uygulama esnasında ağır davranmışlardır. İkinci ayette sorumluluklarının hafifletildiği ilan ediliyor. Yüce Allah tövbelerini kabul etmiş, bu davranışlarını affetmiştir. Buna karşılık onlara düşen görev, namaz kılmak, zekat vermek, Allah ve Resulü'ne itaat etmektir.¹⁴⁹

Derveze'ye göre ayetin ifadesinden dolayı denilebilir ki: ikinci ayet, önceki ayetin içerdiği hükmü yürürlükten kaldırmıştır. “Bu ayetler Kur'an hükümlerinden birinin diğerini neshetmesinin, buna karşılık neshedilenin metin olarak Kur'an'daki yerini korumasının bir örneğidir.”¹⁵⁰

1.16.ALLAH'TAN GEREĞİ GİBİ KORKMAK

Allahu Teala'dan nasıl korkulması gerektiği konusunda bilgi veren ayetlerden bazıları Teğabün Suresi 64/14 ila 18. ayetlerde mevcuttur. Ayetler mealen şu şekildedir: “14- Ey inananlar, eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görür ve bağışlarsanız, muhakkak ki Allah da bağışlayandır, esirgeyendir.

15- Mallarınız ve çocuklarınız birer imtihandır. Allah ise, işte büyük mükafat onun yanındadır.

¹⁴⁹ Derveze, a. g. e. , X, 111.

¹⁵⁰ Derveze, a. g. e. , X, 111.

16- *Öyle ise gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun, dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğinize olarak infak edin. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar, başarıya erenlerdir.*

17- *Eğer Allah'a güzel borç verirsiniz Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar. Allah karşılık verendir, halimdir.*

18- *Görünmeyeni ve görüneni bilendir. Azizdir, hakimdir.”*

Derveze'nin naklettiğine göre İbn Kesir, Beğavi ve Hazin gibi tefsirciler ayetteki "*Gücünüz nisbetinde Allah'tan korkun*" ifadesinin, "*Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkulması gerekiyorsa öyle korkun*" (Al-i İmran, 3/102) ifadesinin hafifletilmiş bir hali olduğu ve bu ifadenin böylece neshedildiğini söylemişlerdir. Derveze ise Tabersi'nin; her iki ayetteki hükmün değişik durumlarda geçerli olup birbiriyle çelişmediğini ifade ettiğini naklederek, bu görüşü daha tutarlı bulmaktadır. "Çünkü Allah'tan gerektiği şekliyle korkmak müslüman için gücü yetmediği halde bir yükümlülük getirmektedir. Ayrıca Al-i İmran sûresi nazil olmadan önce gerek Mekki gerekse Medeni ayetlerde Kur'an, özellikle mü'mine gücünün dışında olanların yüklenmediğini ifade etmiştir. Nitekim Al-i İmran'daki ayet, Allah'a tam bir ihlas ve bağlılığı anlatmaktadır. Ayrıca, Al-i İmran'daki ayet, mü'minlerin sakındırıldığı hassas ve tehlikeli bir konuda nazil olmuştur. Dolayısıyla, bu ayetle bir hafifletme ve nesh (hükmün kaldırılması) söz konusu olamaz. "*Gerektiği gibi Allah'tan korkun*" cümlesinin, Allah'tan korkmaya teşvik ve O'ndan sakınmaya gayret etmek anlamında yorumlanması, ayetlerin ruhu, hedef ve makamı ile en uygun olanıdır." ¹⁵¹

1.17.MÜŞRİKLERİN MESCİD-İ HARAMA YAKLAŞMASI

Kur'an-ı Kerim'de Maide Suresi'nin 5/1. ve 2. ayetleri müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmasını anlatmaktadır. Ayetler mealen şöyledir: "1- *Ey iman edenler akitleri yerine getiriniz. Siz ihramda iken avı helal*

¹⁵¹ Derveze, a. g. e. , X, 164.

saymaksızın size okunacaklar dışında hayvanlar size helal kılındı. Şüphesiz ki Allah dilediği hükmü verir.

2- Ey iman edenler ne Allah'ın işaretlerine ne haram aya ne kurbanı ne gerdanlıklı kurban)lara ve ne de Rablerinin lütuf ve rızasını arzu ederek Beyti Haram'a doğru yönelip gelenlere sakın saygısızlık etmeyiniz. İhramdan çıkınca avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan çevirdiklerinden dolayı bir topluluğa olan kininiz sakın sizi haddi aşmaya sevk etmesin. İyilik ve takva üzerinde yardımlaşınız. Allah'tan korkun muhakkak ki Allah azabı şiddetli olandır.”

Birinci Ayette akitlerini yerine getirme hususunda müslümanlara bir emir vardır. Kendilerine okunacak Kur'an'da bazı hallerden dolayı haram edilenler hariç Allah'ın onlar için hayvanları helal kıldığına ve buna ek olarak ihram halinde iken avı helal saymamalarına dair onlara ilan vardır. İhram halinden çıktıktan sonra kendilerine avın mubah olması hükmü vardır. Ayet, "Allah dilediğiyle hükmeder" hatırlatması ile son bulmaktadır.

İkinci Ayette Allah'ın kullarına, haram aya, kurbanı ve Allah'a kurbanlar olarak adanmış gerdanlılara olan saygıyı ihlal etme hususunda müslümanlara yasaklama vardır. Beyt-i Haram'ı ziyarete yönelenlere ve bununla Allah'ın rahmet ve iyiliğini isteyenlere düşmanlık hususunda aynı şekilde bir yasaklama vardır. Kendilerini Mescid-i Haram'dan alıkoymaları sebebiyle bir kavme olan öfkelerinin, onları zulme ve düşmanca davranmaya sevk etmesinin caiz olmadığına dair müslümanlara bir uyarı vardır. İyilik ve takva bulunan şeylerde yardımlaşma ve kaynaşma hususunda onlara bir emir vardır. Günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmaya dair de bir yasaklama vardır. Ayet Allah'tan korkmayı emretmekte ve kesinlikle Allah'ın azabının şiddetli olduğu uyarısıyla bitmektedir.¹⁵²

Derveze; Beğavi, Hazin, İbn Kesir, Tabresi, Nesefi ve Nişaburi gibi müfessirlerin: *"Ne de Beyti Haram'a yönelenlere"* cümlesinin, müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmalarını yasaklayan Tevbe sûresinin 28. ayetiyle *("Ey iman edenler müşrikler ancak bir pisliktirler. Öyleyse bu yıllarından*

¹⁵² Derveze, a. g. e. , XI, 6.

sonra artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar..") mensuh edildiğini benimsediklerini nakleder. Onlar, ayetin müşriklerin Beyt-i Haram'a yönelmelerini engellemek hususuyla ilgili olduğu düşüncesinden hareketle bu görüşe tabi olmuşlardır. Fakat Derveze ise bu cümlenin müslümanların hac veya umreden menedilmeleriyle alakalı olduğu görüşünü, "*Rablerinden bir fazl ve hoşnutluk isteyerek*" cümlesine dayanarak tercih etmiştir. Dolayısıyla Derveze ayetin mensuh olduğunu düşünmemektedir.¹⁵³

1.18 .GAYRİ MÜSLİMLERİN DAVALARINA BAKIP BAKMAMA

Maide Suresi 5/41 ila 43. ayetleri gayri müslimlerin davalarına bakıp bakmamakla ilgilidir. Ayetler mealen şöyledir: "41- *Ey Rasul, ağızlarıyla "inandık" deyip kalpleri inanmamış olanlardan ve yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar yalana kulak verirler. Sana gelmeyen diğer bir kavim dinlerler. Onlar, kelimeleri yerlerinden saptırırlar. "Eğer size bu (fetva) verilirse alınız; bu verilmezse sakınınız" derler. Allah, kimin fitneye düşmesini isterse onun lehine hiçbir şeye malik olamazsın. İşte onlar, Allah'ın, kalplerini temizlemek istemedikleri kimselerdir. Onlar için dünya da bir rezillik vardır. Ve ahirette de onlar için büyük bir azap vardır.*

42- *(Onlar daima) Yalana kulak verirler, haram yerler. Sana gelirlerse aralarında hükmet ya da onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiç bir zarar veremezler. Ve eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hüküm ver. Çünkü Allah adalet yapanları sever.*

43- *Allah'ın hükmünün bulunduğu Tevrat yanlarında olduğu halde, seni nasıl hakem yapıyorlar da sonra bunun ardından yüz çeviriyorlar? Onlar inanmış değillerdir."*

Ayetlerde, yahudiler kendisine geldiklerinde onlar arasında hükmetmek veya onlardan yüz çevirmek hususunda Hz. Peygamber'e bir serbestlik verilmiştir. Derveze bu konuda Taberi'den iki farklı rivayet nakleder.

¹⁵³ Derveze, a. g. e. , XI, 15.

Buna göre: Şa'b'dan, Ata'dan, İbn Cüreyc'ten yaptığı bir rivayete binaen bu ayetlerin hükmü muhkemdir ve müslüman hakim kendisine gelen gayri müslimlerin davasına bakıp bakmama ve onlar arasında hüküm verip vermemede serbesttir. Yine Taberi; Mücahit, İkrime, Hasan ve Katade'den yaptığı bir rivayette bu ayetlerin, bu sûreden hemen sonra gelen ve Hz. Peygamber'e *"onların heva ve heveslerine uyma, aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet"* diye emreden ayetle mensuh olduğunu aktarmıştır.

Dervezeeye göre bu ayetlerin hükmü geçerlidir, neshedilmemiştir. Gelecek ayetlerdeki *"Onların aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet"* cümlesi neshetmek için değildir. Bu cümle aralarında hükmetmesini emretmek içindir. Yine Dervezeeye göre Ehli Kitap, davalarını İslam mahkemesine getirdiklerinde müslümanların hakimi aralarında hükmetmek zorundadır.

SONUÇ

Kur'an'ı nüzûl sırasına göre tefsir eden Derveze, tabi ki Kur'an'ı anlayıp yorumlarken bir yöntem geliştirmeye çalışmış ve “*Asru'n-Nebî*”, “*es-Sîretü'r-Rasûl*”, “*Kur'anü'l-Mecid*”, gibi eserlerinden aldığı tecrübeyle “*et-Tefsîru'l-Hadîs*” adlı tefsirini yazmıştır. Muhammed İzzet Derveze Tefsir Usulünde tartışmalı konulardan biri olan nesh hakkında kendine özgü bir yaklaşım sergilemiştir. Neshin aklen caiz dinen meşru ve Kur'an'da mevcut olduğunu kabul etmiştir ancak geleneksel anlayışta metni mensuh hükmü baki olan kısmını kabul etmemektedir.

Derveze'nin neshin olduğunu düşündüğü ayetleri şu şekilde özetleyebiliriz. Ölmek üzere olandan vasiyet etmesini isteyen Bakara 180. ayetinin Nisa süresinin mirasla ilgili ayetleri ve Hz. Peygamberin hadisi tarafından neshedildiğini söylemektedir ancak varisler içinde iki gruba ilişkin vasiyet hükmünün neshedilip diğer akrabalarla ilgili vasiyet hükmünün yürürlükte olduğunu düşünmektedir.

Geride kalan eşlere evlerinden çıkarılmaksızın bir yıla kadar yararlanmaları için vasiyet bırakılmasını isteyen Bakara 240. ayetin hükmünün Bakara 234 ve 235. ayetin içerdiği hükümlerin inişiyile yürürlükten kaldırıldığını ifade etmektedir. Buna göre dul kadına yas boyunca nafaka öngören hüküm kadına kocasının mirasından pay veren ayetle neshedilmiştir.

Enfal süresi 65. ayette müminlerin kendilerinin on misli bir kuvvetle karşılaşacakları sonucunu çıkarmaları ve bu miktarı çok bularak Allahu Teala'dan bu sayıyı azaltması temennisinde bulunmaları üzerine 66. ayet inmiştir. Dolayısıyla ilk ayet mensuttur.

Hz. Peygamberle gizli konuşulacağı zaman konuşmadan önce sadaka verin diyen mücadele 12. ayet sonra gelen 13. ayetle neshedilmiştir

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, Halis, **Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine**, Kur'an'ın Kur'anla Tefsiri, Şule Yay., İstanbul, 1992.

_____, Halis, **Tefsir Usûlü**, Şule Yay. , İstanbul, 1998.

ÂMİDÎ, Ebu'l-Hasan Seyfiddin Ali b. Muhâmmmed, **El-İhkam fi Usuli'l-Ahkam**. el-Mektebu'l-İslami, Beyrut, 1402.

AYDIN, Atik, **Taberinin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005.

AYDIN, Muhammed, **Kur'ân'ın Metni Üzerindeki tartışmalar**, Değişim Yayınları, Nisan, 2001.

BAKKAL, Ali, **Kur'an 'da Mensuh Ayetlerin Sayısı**, İlahiyat Fakültesi Dergisi II. Harran Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay. , Şanlıurfa, 1996.

_____, **İmam Şafii'de Nesih Anlayışı**, İlahiyat Fakültesi Dergisi III. Harran Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay. Şanlıurfa, 1997.

EL- BEHİY, Muhammed, **İnanç ve Amelde Kur'âni Kavramlar**, Yöneliş Yay, Çev: Ali Turgut, İstanbul, 1995.

BEKDEMİR Sezayi , **Nasların Umumun Kıyasla Tahsisi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış y. lisans tezi, Dan: Yunus Apaydın

CERRAHOĞLU, İsmail, **Tefsir Usûlü.**, T. D. V. Y. , 11. Baskı, Ankara, 1997.

CÜRCÂNÎ, Ebu Hasan Muhammed b. Ali b. Ali, **Et-Ta'rîfât**, Dâru'l-Kütübi'l-

İlmiyye, Beyrut, 1424/2003.

DEMİR, Ekrem, **Muhammed İzzet Dervezenin Kur'an'ı Anlama ve Yorumlama Metodu**. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dan.: Mehmet Paçacı, Ankara, 2006.

DEMİRCİ, Muhsin, **Tefsir Usulü ve Tarihi**, İfav yay. , İstanbul, 1998.

DERVEZE, Muhammed İzzet, **el-Kur'ân ve'l-Mulhidün**, Kur'an Cevap Veriyor, Çev. Abdullah Baykal, Yöneliş yay. , İstanbul, 1998.

_____, Muhammed İzzet, **et-Tefsirü'l Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri**, Darul İhyai Kutubu'l Arabiyye, 1964.

_____, Muhammed İzzet, **et-Tefsirü'l Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri**, Çev. Şaban Karataş, İstanbul, Ekin Yay. II. Baskı, 1998.

_____, Muhammed İzzet, **el-Kur'anü'l-Mecîd**, Çev. Vahdettin İnce, I, İstanbul, Ekin Yay. , 1997.

ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Yay. , 2. Baskı, 2005, İstanbul.

FİRUZABADİ, Ebu't-Tâhir Meccuddîn Muhammed b. Ya'kub, **Kâmûsü'l-Muhît**, "nsh" md. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1987.

HAMİDULLAH, Muhammed, **Kur'an Tarihi** Beyan Yay., Çev. Abdulaziz Hatip, Mahmut Kanık, İstanbul,2000.

_____, Muhammed, **Kur'an Tarihi: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Terceme ve Tefsirleri Bibliyografyası**, çev: Mehmet Sait Mutlu, Diyanet İşleri yay. , Ankara, 1991.

İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, **el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam**, Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz.

İBN-İ MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem, **Lisanu'l-Arab**, Daru Sadır, Beyrut, tsz.

ISFEHANİ, Rağıb el, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed, **el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an**, Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz.

EL-KAYSI, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, **Kur'ân'da Nâsîh ve Mensûh Var mıdır?** Yeni Asya Neşriyat Tercüme: Musa K. YILMAZ.

KESKİOĞLU, Osman, **Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri**, T. D. V. Y. , III. Baskı, Ankara, 1993, 207.

KOCA, Ferhat, **İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis** (Daraltıcı Yorum), T. D. V. Y. , İstanbul, 1996.

KOTAN, Şevket, **Kur'an ve Tarihselcilik**, Beyan Yay. , İstanbul.

MÜSLİM. Ebu'l-Huseyn İbnu'l-Haccac el-Kuşeyri, **Sahihu Müslim**, el-Mektebetu'l-İslamiyye. İstanbul, tsz.

MOLLAİBRAHİMOĞLU, Süleyman, **Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Tefsir Çalışmaları**, İstanbul, 2000, Süleymaniye Vakfı.

OKUMUŞ, Mesut, İslami İlimler Dergisi I. Kur'an Sempozyumu, Nisan, 2007.

_____, Mesut, **Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu Muhammed İzzet Derveze Örneği**, Araştırma Yay. Ankara, 2009.

PAÇACI, Mehmet, **Kur'an'a Giriş**, T. D. V. Y. , İstanbul 2006.

RAZİ, Muhammed b. Ebî Bekr, **Muhtâru's-sihâh**, NSH md. Mektebetü Lübnân, Beyrut 1988

SABUNİ, Muhammed Ali, **Kur'ân İlimleri**, Çev: Zeynel Abidin Tatlıoğlu, İnsan Yay. , İstanbul, 1996.

SAĞIR, Abdülhamit, **Kelamci Fikih Usûlcülerinin Nesih Anlayışı**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış y. lisans tezi, Danışman: Mendres Gürkan.

SALİH, Subhi, **Mebahisu fi Ulumi'l-Kur'an**, Darul-'İlmi lil-Melayiyn, 18. Baskı, Beyrut, 1990.

_____, Subhi, **Kur'an İlimleri**, Terceme: M. Said Şimşek, Esra Yay. , Konya.

SOYSALDI, H.Mehmet, **Kur'an'ı Anlama Metodolojisi**, Fecr yay. Ankara, 2001.

SÖNMEZSOY, Selahattin, **Kur'ân ve Oryantalistler**, I. Baskı, Fecr Yay. , Ankara,1998.

SUYUTİ, Ebu'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, **el-İtkan fi Ulumi'l-**

Kur'an, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladihi, Mısır,

SÜLÜN, Murat, **Kur'an Klavuzu**, Ensar Neşyt, İstanbul, 2007.

ŞATIBI, Ebu İshak, **el-Muvâfakât İslâmî İlimler Metedolojisi**, Çev:

Mehmed Erdoğan, III, İz Yay. , İstanbul, 2003.

ŞİMŞEK, Mehmet Sait, **Günümüz Tefsir Problemleri**, Esra Yay. , Konya, 1995.

_____, Mehmet Sait, Kur'an'da Nesh Problemi, **Kur'an Sempozyomu; Kur'an'ın Aydınlığına Doğru**, Fecr Yayınları.

YILDIRIM, Suat, **Kur'an ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş**, Ensar Yay. IV. Baskı.

_____, Suat, **Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri**, Kayıhan Yay.

ZERKANİ, **Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kuran**, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye. Kahire, 1918.

ZERKANİ, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, **el-Burhan fi Ulumi'l Kur'an**, Daru İhyai'l Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, 1957.

ZEKİYYİDDİN, Şaban, **İslam Hukuk İlminin Esasları** (Usulul-Fıkh). çev.

İbrahim Kafi Dönmez, T.D.V. Y. , Ankara, 2000.

ZEYD, Mustafa, **en-Nesh fi'l-Kur'ani'l-Kerim**, Daru'l-Vefa Mansura, 1987.

ÖZET

Anahtar Kelimeler: Nesh, Mensuh.

Kur'an'ın anlaşılması için çeşitli tefsir ekolleri ortaya çıkmıştır. Nüzul sırasına göre tefsir de bu anlam çabalarının bir sonucudur. İzzet Derveze'nin ortaya koyduğu ve geliştirdiği bu yöntemle Kur'an'ın kronolojik okunması düşünülerek, tarihi süreç içerisinde ayetler zaman ve zeminine göre değerlendirilmiştir. Kur'an ilimlerinin tartışmalı konularından olan neshin de iyi anlaşılması için bu kronolojik yöntem önem arz etmektedir.

Çalışmamızda gördük ki Derveze neshin aklen caiz ve Kur'an'da vâki olduğunu kabul etmektedir. Neshin çeşitlerinden hükmü mensuh metni baki ve hem metni hem de hükmü mensuh kısmını onaylamaktadır. Fakat neshin metni mensuh hükmü baki kısmını kabul etmemektedir.

Neshe konu olan ayetleri incelerken Kur'an'a bir bütün olarak bakmış ve Hz. Peygamber ile halifelerin uygulamalarını dikkate almıştır.

“Muhammed İzzet Derveze'nin Tefsirinde Nesh” adlı çalışmamızda, Muhammed İzzet Derveze'nin “et-Tefsir'ul Hadîs” isimli tefsirinde nesh konusunu ele aldık. Müfessirin nesh hakkındaki görüşlerini ve mensûh ayetleri nasıl yorumladığını ele aldık. Giriş kısmında; Muhammed İzzet Derveze ve tefsiri, nesh nedir, neshin varlığı hakkında tartışmalar ve delilleri, neshin şartları, nesh ve tahsis arasındaki farklar konularını ele aldık. Birinci bölümde Derveze'nin nesh olgusuna bakışı ve neshin varlığına ilişkin ayetleri inceledik. İkinci bölümde de Derveze'nin tefsirinde neshe konu olan ayetleri ve müfessirimizin bu ayetler hakkında yorumlarını ele aldık.

ABSTRAC

Keywords: Nesh , Mensuh

To understand the various schools of exegesis of the Qur'an emerged. In this sense is a result of the efforts of exegesis in the order of revelation. Izzet Derveze'nin chronological reading of the Qur'an revealed and developed in mind with this method, the floor of the time and evaluated according to the verses in the historical process. Nesh trends in the Koran to better understand the controversial issues of the chronological method is of great importance.

In our study we saw that the Koran has happened and accept Derveze nesh mentally permissible. Nesh varieties and the provision of both the text and the provision of the mensuh mensuh enduring part of the text has confirmed. Nesh enduring part of the text, but does not accept the provision of mensuh

When reviewing the verses of the Qur'an which is the subject nesh looked at as a whole and the Prophet. Applications with the caliphs of the Prophet has taken into consideration.

"Muhammad Izzet Derveze'nin interpretation nesh" to study, Mohammed Izzet Derveze'nin "meat-Tefsir'ul Hadis" nesh now have dealt with the interpretation. Mensûh how to interpret the verses of commentators, and we discussed their views on naskh. In the Introduction; Muhammad Izzet Derveze and commentary, is naskh, arguments and evidence about the existence of nesh, nesh conditions, the subjects we discussed the differences between naskh and allocated. In the first section view of the fact and nesh nesh Derveze'nin examined for the existence of the verses. Derveze'nin interpretation of the verses and the second part, which is the subject nesh müfessirimizin comments about these verses we have considered.